
Raimo Lahti – Pekka Koponen (toim.)

Talousrikokset

Julkaisuvaliokunta

Pekka Vihervuori, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Raimo Lahti

Tatu Leppänen

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

Kannen kuva © William Whitehurst/CORBIS/Skoy

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 978-951-855-263-8

Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2007

Sisällys

Esipuhe	VII
---------------	-----

TALOUSRIKOSOIKEUDEN YLEISIÄ KYSYMYKSIÄ

Raimo Lahti

Talousrikosoikeuden yleisistä opeista	3
---	---

Jaakko Rautio

Menettämisseuraamusten yleiset opit – onko niitä?	29
---	----

KESKEISIÄ TALOUSRIKOSSÄÄNNÖKSIÄ

Pekka Koponen – Ritva Sahavirta

Kirjanpitorikokset	55
--------------------------	----

Pekka Koponen

Velallisen rikokset	103
---------------------------	-----

Ritva Sahavirta

Rahanpesurikokset	145
-------------------------	-----

Ritva Sahavirta

Verorikokset	177
--------------------	-----

Klaus Nyblin

Yrityssalaisuusrikokset	227
-------------------------------	-----

LIITTEET

Rikoslain talousrikossäännöksiä	285
---------------------------------------	-----

Oikeustapaushakemisto	293
-----------------------------	-----

Kirjoittajat	299
--------------------	-----

Velallisen rikokset

1 VELALLISEN RIKOSTEN TUNNUSMERKISTÖISSÄ SUOJELTAVAT OIKEUSHYVÄT JA TUNNUSMERKISTÖJEN RAKENNE

Rikoslain 39 luvussa säännelty velallisen rikokset koskevat tilanteita, joissa maksuvaikeuksiin joutunut velallinen menettelyllään loukkaa tai vaarantaa velkojensa oikeuksia. Rangaistussäännösten suojeluobjektina ovat siten velkojien taloudelliset oikeudet. Kriminalisointiperusteena ja tällaisen menettelyn moittittavuutta arvioitaessa voidaan korostaa myös velallisen rikosten yleisemmin luottotaloudelle ja talouselämälle ylipäättään aiheuttamaa vahinkoa ja vaaraa.¹

Velallisen rikosten tunnusmerkistöjen soveltamisalaa lainkäytössä arvioitaessa suojeltavana oikeushyvinä ovat silti nimenomaan velkojien taloudelliset edut. Rajaamalla arviointi ensisijaiseen oikeushyvinä voidaan välttää suojeluobjektin merkityksen liiallinen korostuminen säännöksen tarkoitusta ja soveltamisalaa tulkittaessa.²

Velallisen rikosten luonne jaottelussa teko- ja seurausrikoksiin sekä loukkaamis- ja vaarantamisrikoksiin ei ole yksiselitteinen, koska tunnusmerkistöihin sisältyy erilaisia piirteitä. Velallisen epärehellisyyttä on pidetty konkreettisenä vaarantamisrikoksena,³ mutta myös loukkaamisrikoksena.⁴ Velallisen

¹ Suojeluobjektin laajaa määrittelyä on puoltanut erityisesti Vento 1994, s. 121 ss. Vento korostaa kuitenkin, ettei näin laajalla suojeluobjektilla ole suoranaista merkitystä tunnusmerkistön tulkinnassa; mts. 141. Myös Tapani 2006, s. 677–678 toteaa luotonannon perusteena olevan luottamuksen suojaamisen vain välilliseksi. Ks. myös ratkaisun KKO 2005:119 perustelut ja Tapani 2000, s. 692 alav. 6.

² Suojeltavan oikeushyvin liiallisen korostamisen vaaroista perusoikeuksien rajoittamisessa sekä symbolisesta rikoslainsäädännöstä mm. Frände 2005, s. 57–58, Lahti 1994, s. 13, Nuotio 1998, s. 31 ss. ja 128–132, Nuotio 1998a, s. 158–159, Nuutila 1996, s. 54 ja 80.

³ Vento 1994, s. 142–163, Vento 1998, s. 730, Vento 1999 s. 195.

⁴ Träskman – Utriainen 1994, s. 745–746. Yleisemmin vaarantamisrikoksista mm. Frände 1994, s. 9 ss., Frände 2005, s. 84 ss. ja Nuotio 1998, s. 362 ss.

epärehellisyys on sisältyä seuraustunnusmerkki siltä osin, että tekijän menettelyn tulee ainakin osasyynä aiheuttaa maksukyvyttömyys tai pahentaa sitä. Tunnusmerkistö ei kuitenkaan edellytä menettelystä aiheutuvan vahinkoa. Teon hetkellä ei tarvitse vielä vallita kuin vaara siitä, että menettelystä tulee myöhemmin riittävällä todennäköisyydellä aiheutumaan maksukyvyttömyys.

Jos maksukyvyttömyys sittemmin realisoituu tai jos teko pahentaa jo vallitsevaa maksukyvyttömyyttä, ei varojen palauttaminen poista menettelyn rangaistavuutta. Ratkaisussa KKO 1998:56 kysymyksessä olleessa tapauksessa vastaaja oli taloudellisen kriisitilan aikana nostanut osakeyhtiöstä yhteensä n. 227 000 mk varoja osakaslainana. Tämän jälkeen hän ennen konkurssia siirsi yhtiölle 150 000 mk ja antoi 100 000 mk:n talletuksen yhtiön velvoitteiden vakuudeksi. Vastaajan katsottiin syyllistyneen velallisen epärehellisyys, koska tunnusmerkistö oli toteutunut jo varat nostettaessa.

Velallisen petos ei puolestaan sisällä lainkaan seuraustunnusmerkkiä eikä edellytä vahinkoseurausta. Kriminalisoinnin kohteena on virheellisten tietojen antaminen nimetyissä täytäntöönpanomenettelyissä. Toisaalta velallisen petosta koskevassa erityissäännöksessä tehokkaasta katumisesta sen edellytykset on liitetty erehdyttävän tiedon vaikutukseen täytäntöönpanomenettelyyn. Velallisen petos edellyttää tekijän hyötymistarkoitusta.

Useimpiin muihin rikoslain tunnusmerkistöihin verrattuna velallisen rikosten tunnusmerkistöjen tulkinta on poikkeuksellisen vahvasti sidoksissa säännösten taustalla olevaan systematiikkaan. Systemaattiset argumentit ovat sinänsä yleensäkin sallittua ja hyödyllistä aineistoa pyrittäessä tulkitsemaan lain tarkoitusta.⁵ Systematiikka lisää ratkaisujen ennakoitavuutta ja yhdenmukaisuutta. Velallisen rikosten tunnusmerkistön täyttymistä ja eri tekemien erottelua harkittaessa säännösten taustalla olevalla ajattelulla on kuitenkin aivan erityinen merkitys. Velallisen rikosten systematiikka tuntuu käytännössä aiheuttavan tiettyjä tulkintavaikkeuksia, koska mm. syytteiden hylkäysprosentit ovat velallisen rikoksissa korkeammat kuin missään muussa keskeisessä talousrikostunnusmerkistössä.⁶

Velallisen epärehellisyttä koskeva rangaistussäännös perustuu maksukyvyttömyystilan aiheuttamiseen tai oleelliseen pahentamiseen tunnusmer-

⁵ Huovila 2005, s. 67 toteaa, että systemaattisen tulkinnan eräs kantava arvo on, että rationaalinen lainsäätäjä pyrkii systemaattisuuteen ja johdonmukaisuuteen. Ks. myös Koponen 2004, s. 23–25.

⁶ Esim. 2000-luvulla keskimääräinen hylkäysprosentti on tuomioistuintilastojen mukaan ollut n. 15–20 %.

kistössä nimetyillä tekotavoilla. Tunnusmerkistön täyttävä luovutustoimi tai muu velallisen varallisuutta vähentävä menettely suoritetaan taloudellisessa kriisitilassa tai tällaisen kriisin uhatessa. Teko ei edellytä hyötymis- tai velkojen vahingoittamistarkoitusta, lukuun ottamatta harvoin kysymykseen tulevaa 3-kohdan säännöstä omaisuuden siirtämisestä ulkomaille tarkoituksin saattaa se velkojen ulottumattomiin. Tyypillinen velallisen rikos tapahtuu toki tarkoituksin käyttää varallisuus omaksi hyödyksi, mutta tunnusmerkistö ei tätä edellytä. Ratkaisevaa on, onko toimenpide ollut liiketaloudellisesti perusteltu sekä yleisen velkojatahon kannalta arvioiden hyväksyttävä.

Velallisen petos poikkeaa rakenteeltaan velallisen epärehellisuudesta siten, että sen tulee tapahtua jonkin tunnusmerkistössä mainitun täytäntöönpanomenettelyn yhteydessä. Toinen ratkaiseva erottelukriteeri on se, että velallisen epärehellisyys tarkoittaa velallisen varallisuusaseman todellista huonontamista ja velallisen petos varallisuusaseman näennäistä huonontamista. Merkittäviä periaatteellisia eroja ovat myös, että velallisen petos edellyttää hyötymistarkoitusta ja että sen osalta tehokas katuminen on mahdollista.

Ilman hyötymistarkoitusta tehty, muutoin velallisen petoksen täyttävä menettely on rangaistavaa velallisen vilpillisyytenä, jossa törkeä huolimattomuuskin riittää täyttämään tunnusmerkistön. Velallisen petoksessa ja velallisen vilpillisyydessä rangaistavaksi on säädetty myös lievimpänä tekomuotona velallisrikkomus. Velallisen vilpillisyyden ja velallisrikkomuksen käytännön merkitys on erittäin rajoitettu.⁷

Velallisen petoksessa tehokas katuminen on mahdollista silloin, kun velallinen vapaaehtoisesti oikaisee antamansa erehdyttävän tiedon tai muuten ehkäisee tekonsa vaikutuksen, ennen kuin se on ehtinyt vaikuttaa kyseiseen täytäntöönpanomenettelyyn. Säännös merkitsee laajennusta rikoslain yleisten oppien mukaiseen tehokkaaseen katumiseen, kun velallisen petoksen tunnusmerkistön mukainen teko on muutoin täytetty jo erehdyttävän tiedon antamisella. Teko ei edellytä tosiasiallista hyödyn saamista taikka vahingon aiheutumista velkojille eikä seuraustunnusmerkkinä muutakaan erehdyttävän tiedon vaikutusta insolvenssimenettelyyn.

Oikeuskäytännössä on tuomiossa Vaasan hovioikeus 28.3.2000 nro 314 hyväksytty tehokas katuminen vastuuvapausperusteeksi tilanteessa, jossa velallinen oli velkojainkokouksessa kolme viikkoa pesäluettelon vannomi-

⁷ Esimerkiksi vuonna 2004 molemmista rikoksista tuomittiin alioikeuksissa yhteensä vain yksi vastaaja.

sen jälkeen oma-aloitteisesti oikaissut pesäluettelon tiedot siitä puuttuneen saatavan osalta. Saatavan puuttumisen pesäluettelosta ei katsottu ehtineen vaikuttaa konkurssimenettelyyn. Tässä ratkaisussa säännöksen sanamuotoa on siten tulkittu varsin laajasti vastaajan eduksi.⁸

Jos virheellisten tietojen korjaaminen tapahtuu vasta sen jälkeen, kun tietojen virheellisyys on jo muutoin tullut ilmi, ei tehokas katuminen ole enää mahdollista. Näin tuomiossa Vaasan hovioikeus 7.9.2004 nro 1326 myös tapauksessa, jossa velallinen oikaisi vielä samana päivänä ulosottoselvityksessä antamansa väärät tiedot. Ulosottomies oli kuitenkin jo saanut oikeat tiedot sivulliselta, joten erehdyttävä tieto oli vaikuttanut ulosottotoimitukseen.

Sen sijaan velallisen epärehellisyudessa tehokas katuminen ei ole mahdollista. Jos velallisen varallisuusasemaa huonontava teko on tehty maksukyvyttömyyden uhan vallitessa, voi tekijä kylläkin välttää rangaistusvastuun, mikäli hän pystyy estämään maksukyvyttömyyden aiheutumisen. Tämä perustuu silloin siihen, ettei tunnusmerkistön edellyttämä seuraus ehtinyt toteutua eikä velallisen epärehellisyuden yritys ole rangaistava. Jos teko on tehty maksukyvyttömyyden jo vallitessa taikka aiheutuessa välittömästi teosta, tunnusmerkistö täyttyy heti. Tekoaika on tällöin siis se hetki, jona omaisuus on siirtynyt pois velallisen varallisuuspiiristä tai velallisen varallisuutta on muutoin vähennetty. Oikeuskäytännössä tämä ilmenee selkeästi mm. edellä mainitusta ratkaisusta KKO 1998:56.⁹

Rikoksen täyttymispiste ja tekoaika on tulkinnanvaraisempi niissä tilanteissa, joissa luovutustoimi vasta tulevaisuudessa aiheuttaa maksukyvyttömyyden. Tällöinhän tunnusmerkistön täytyminen edellyttää lisäksi, että maksukyvyttömyystila sittemmin realisoituu. Oikeuskäytännössä tosin merkitään useimmiten tällöinkin rikoksen tekoajaksi luovutustointen suorittamisajankohta. Tähän saattaa olla osasyynä se, että maksukyvyttömyysajan kohdan tarkempi määrittäminen voi olla vaikeaa. Paremmin rikosoikeuden yleisten oppien mukaista olisi käsitellä näissä tapauksissa tekoaikana luovutustoimista alkavaa ja maksukyvyttömyyden aiheutumiseen päättyvää aikaväliä. Käytännön merkitystä tällä on tosin lähinnä vain niissä tilanteissa, joissa arviointitapa vaikuttaa syyteoikeuden vanhentumiseen.

⁸ Väärän tiedon oikaisemisen vasta pesäluettelon allekirjoittamisen tai oikeaksi vannomisen jälkeen ei pitäisi poistaa rikosoikeudellista vastuuta, ks. Tapani 2006, s. 714.

⁹ Ks. ratkaisusta tarkemmin Nuutila 1998, s. 360 ss. ja Vento 1999, s. 190 ss.

Velallisen epärehellisyys koskee siis menettelyä maksukyvyttömyystilanteessa taikka sen uhatessa ja velallisen petos täytäntöönpanomenettelyn yhteydessä tapahtunutta menettelyä. Tämä erottelu näkyy myös näiden rikosten asianomistajapiirissä. Velallisen petoksen asianomistajia ovat kysymyksessä olevaan täytäntöönpanomenettelyyn osallistuneet velkojat. Velallisen epärehellisuuden ja velkojansuosinnan asianomistajia ovat puolestaan teon aikaiset velkojat. Tämä sääntely voi aiheuttaa hankaluuksia tilanteissa, joissa konkurssipesällä ei ole asianomistajan puhevaltaa käyttävää hallintoa konkurssin raukeamisen vuoksi. Kun kaikki tuona ajankohtana tiedossa olleet velkojat ovat periaatteessa asianomistajan asemassa, on käytännössä saatettu turvautua hyvinkin summaariseen menettelyyn vähäisimpien velkojien selvittämisen ja kuulemisen kohdalla.

Velallisen petosta koskevan 39 luvun 2 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarjotussa velan ilmoittamatta jättämisessä asianomistajana on ainoastaan salatun velan velkoja. Muiden velkojien oikeuksia tällainen menettely ei loukkaa. Tämä tekomuoto sopii oikeastaan huonosti velallisen petosta koskevan säännöksen systematiikkaan. Velan ilmoittamatta jättäminen on kyllä erehdyttävä ja täytäntöönpanomenettelyn asianmukaista toteuttamista vaikeuttava toimi, joka voidaan tehdä hyötymistarkoituksessa. Se ei kuitenkaan kohdistu yleiseen velkojatahoon, vaan yksittäiseen velkojaan eikä näennäisesti vähennä menettelyn kohteena olevaa ja velkojien hyväksi käytettävää varallisuutta, vaan näennäisesti lisää sitä.

2 TODELLINEN JA NÄENNÄINEN VARALLISUUSASEMAN HUONONTAMINEN

Velallisen rikosten eri tekomuotojen erottelu on tärkeää, koska velallisen epärehellisyys, velallisen petos ja velkojansuosinta voivat tekotavoiltaan olla päällekkäisiä. Jos velallinen tai tämän edustaja luovuttaa velallisen varallisuutta kriisitilassa ilman täyttä vastiketta, luovutus voi olla ilman hyväksyttävää syytä tehty. Saman luovutuksen tai siihen perustuvan saatavan velallinen saattaa jättää myöhemmässä insolvenssimenettelyssä ilmoittamatta salatakseen luovutusta vastaavan saatavan taikka koko luovutuksen tapahtumisen. Jos luovutuksensaaja on samalla myös velkoja, saattaa luovutus perusteetta suosia tätä muiden velkojien kustannuksella.

2.1 Velallisen epärehellisyyden ja velallisen petoksen erottelu

Nämä tunnusmerkistöjen väliset kilpailutilanteet on vakiintuneesti ratkaistu siten, että velallisen varallisuusaseman todellinen huonontuminen täyttää velallisen epärehellisyyden ja näennäinen huonontuminen velallisen petoksen tunnusmerkistön. Säännösten taustalla olevan systematiikan erikoisuus on, että tunnusmerkistöt on katsottu toisensa poissulkeviksi. Esimerkiksi vastikkeettoman luovutuksen tekemisen ja täytäntöönpanomenettelyssä siitä syntyneen saatavan salaamisen voitaisiin katsoa sisältävän kaksi erikseen rangaistavaa rikosta. Lainsäätäjä näyttää kuitenkin omaksuneen sen Olavi Heinosen esittämän mallin, että varallisuusaseman heikentäminen on joko todellista taikka näennäistä, mutta samaa omaisuutta koskevana ei menettelyä syyksilueta molempina.¹⁰

Lain esitöissäkkin on tosin lausumia, jotka viittaavat osittain päällekkäiseen soveltamisalaan. Vuoden 1991 lainmuutoksessa törkeä tekemuoto jätettiin alun perin pois velallisen epärehellisyydestä. Tätä perusteltiin mm. sillä, että velallisen joutuessa täytäntöönpanomenettelyyn voitaisiin tekoa, jota muuten olisi pidettävä velallisen epärehellisyytenä, arvostella velallisen petosta tai törkeää velallisen petosta koskevien säännösten perusteella.¹¹

Jyrkkään joko–tai-dikotomiaan nojautuva systematiikka on kuitenkin oikeuskäytännössä vakiintunut.¹² Kun luovutuksen todellisuuden tai näennäisyyden arviointi on sangen tulkinnanvaraista, ongelmallisia tulkintatilanteita syntyy silti usein. Oikeuskäytännössä varsin tiukasti noudatetusta syytesidonnaisuudesta puolestaan johtuu, että syyksilukeminen edellyttää teonkuvauksen esittämistä juuri siitä velallisen rikoksen tekemuodosta, johon tuomioistuin on oikeudellisessa arvioinnissaan päätenyt. Kun tunnusmerkistöjen välinen rajanveto voi olla jäljempänä todetuin tavoin tulkinnanvarainen, on vaihtoehtoisten rangaistusvaatimusten esittäminen molemmista tekemuodoista usein perusteltua.

¹⁰ Heinonen 1966, s. 34–38, 178–179 ja 295–296, Heinonen 1985, s. 277–278, HE 66/1988 vp, s. 161, HE 268/1993 vp, s. 11. Tämän systematiikan tulisi kuitenkin olla vain yksi tulkintaperusteista, ks. Koponen 2001, s. 240–241, Lahti 1991a, s. 1185–1186.

¹¹ HE 66/1988 vp, s. 159.

¹² Yksittäisissä ratkaisuissa tästä on poikettu, esim. Itä-Suomen hovioikeus 14.12.2004 nro 1637, jossa tuomittiin velallisen petoksena laiminlyönti ilmoittaa varallisuuden lisäys velkajärjestelyn maksuohjelman aikana ja velallisen epärehellisyytenä samoihin varoihin kohdistunut varojen käyttö velkojien vahingoksi.

Oikeuskäytännössä havainnollinen esimerkki syytesidonnaisuuden merkityksestä tässä rajanvedossa ja vaihtoehtoisten rangaistusvaatimusten puuttumisen vaikutuksesta on ratkaisu KKO 1995:163. Siinä syyte törkeästä velallisen petoksesta hylättiin, vaikka menettely olisi ilmeisesti täyttänyt velallisen epärehellisyys-tunnusmerkistön, jossa ei tosin teko aikaan ollut vielä törkeää tekemuotoa. Sanottu ratkaisu myös osoittaa, että oikeuskäytännössä on velallisen tai tämän edustajan luovutustahdolle annettu varsin suuri painoarvo luovutuksen todellisuuden tai näennäisyyden arvioinnissa. Ratkaisun perustelujen mukaan korkein oikeus ei voinut varmuudella katsoa velallisyhtiöllä olleen saatavaa vastaajilta mm. vastaajien kiistämisen (ilmoitus siitä, ettei varoja ollut tarkoitus maksaa takaisin yhtiölle) perusteella.¹³ Täysin samanlainen perustelu esiintyy esimerkiksi ratkaisussa Turun hovioikeus 31.8.2004 nro 2312, jossa oli kysymys epäselvillä varojen nostoilla aiheutetusta vajauksesta. Varojen katsottiin siirtyneen pois velallisyhtiön varallisuuspiiristä, eikä varmuudella voitu päätyä siihen, että yhtiöllä olisi ollut vastaavaa saatavaa.

Vaikka syytesidonnaisuuden kannalta menettely on velallisen epärehellisyys-tyytenä eri teko kuin velallisen petoksena, kuuluvat ne oikeusvoiman negatiivisen vaikutuksen kannalta samaan oikeusvoimapiiriin. Samaan maksukyvyttömyystilaan ja varallisuusmassaan kohdistuvat menettelyt on pääsääntöisesti katsottava oikeusvoiman kannalta samaksi teoksi, josta ei lainvoimaisen tuomion jälkeen ole mahdollista nostaa uutta syytettä eri perusteella. Syytteen velallisen petoksesta tultua hylätyksi ei velallisen epärehellisydestä voida nostaa uutta syytettä ja sama pätee luonnollisesti myös päinvastaiseen tilanteeseen. Saman oikeudenkäynnin aikana on kuitenkin mahdollista tarkistaa syyte koskemaan alkuperäisen tunnusmerkistön asemesta toista mainituista tunnusmerkistöistä taikka esittää toinen niistä vaihtoehtoisena alkuperäiselle rangaistusvaatimukselle.

Kriisitilassa yhtiömuotoisen velallisen omistaja-johtajalla on usein todellinen tarkoitus siirtää varallisuus pois konkurssiin ajautumassa olevan oikeushenkilön varallisuuspiiristä.¹⁴ Kysymys on yleensä varallisuuden luovuttamisesta, joskus myös velvoitteiden lisäämisestä ja poikkeuksellisesti omaisuuden hävittämisestä.¹⁵ Tämä luovutustahto on kuitenkin voitu velkojien erehdyttämiseksi pyrkiä peittämään näennäisoikeustoimilla tai muilla

¹³ Ratkaisusta tarkemmin Viljanen 1996, s. 115 ss.

¹⁴ Ks. myös Salminen 1998, s. 87.

¹⁵ Velvoitteiden lisäämisestä tekotapatunnusmerkkinä ks. esim. Tapani 2006, s. 701–703.

vastaavilla järjestelyillä. Molemmat tunnusmerkistöt voivat näyttää täytyvän.

Todellisen ja näennäisen varallisuusaseman huonontumisen arvioinnissa tulisi mahdollisuuksien mukaan käyttää hyväksi siviilioikeudellisia periaatteita ja käsitteitä.¹⁶ Käsitteiden ja periaatteiden yhdenmukainen tulkinta edistää soveltamiskäytännön ennakoitavuutta ja siten oikeusvarmuutta. Näennäisoikeustoimen tulkinnassa on tähän tulkintatavoitteeseen nähden noudatettu velallisen rikoksissa varsin suppeaa tulkintaa.¹⁷ Tuomioistuimet ovat asettaneet luovutustoimen valeoikeustoimiluonteelle korkeat näyttövaatimukset, eikä järjestelyn erehdyttävä luonne ole ollut riittävä peruste velallisen petoksen soveltamiseen. Arviointiin voi vaikuttaa se, että omaisuuden kuuluminen edelleen velallisen varallisuuspiiriin voimakkaastikin valeoikeus-toimelta vaikuttavista luovutustoimista huolimatta on yleensä riidanalaista, kun taas subjektiivisen luovutustahdon olemassaolo on tällöin tavallisesti ilmeistä.

Tämä on osaltaan ohjannut soveltamiskäytäntöä todelliseen varallisuusaseman huonontumiseen perustuvan velallisen epärehellisuuden laajaan ja näennäistä varallisuusaseman huonontumista edellyttävän velallisen petoksen rajoittavaan tulkintaan. Oikeuskäytännössä omaisuuden salaamiseen tekoapana ja velallisen petokseen on päädytty lähinnä tilanteissa, joissa nimenumaista luovutustointa ei ole ollut yksilöitävissä.

Uudemmassa oikeuskäytännössä on nähtävissä voimakkaampaa painotusta ulkoisille, objektiivisesti todettavissa oleville seikoille. Esimerkiksi jäljempänä käsiteltävässä ratkaisussa KKO 2003:13 järjestelyn näennäinen luonne oli todettavissa sen ulkoisesta toteuttamistavasta.

2.2 Velallisen epärehellisuuden ja velkojansuosinnan erottelu

Sanottu velallisen varallisuusaseman todellista huonontumista koskeva käsite on keskeinen myös velkojansuosinnan tunnusmerkistön tulkinnassa. Velkojansuosinnan tunnusmerkistö on osittain päällekkäinen velallisen epärehellisuuden kanssa. Velkojansuosinnassa velallinen tietoisena kyvyttömydestään täyttää velvoitteensa velkojilleen, suosiakseen epäasiallisella tavalla tiettyä velkojaa suorittaa tämän saatavan, antaa siitä vakuuden taikka ryhtyy

¹⁶ Varallisuus- ja rikosoikeuden suhteesta Lahti 1991, s. 884–885.

¹⁷ Näennäisoikeustoimen siviilioikeudellisista kriteereistä esim. Aurejärvi 1980, s. 205.

muuhun velkojan asemaa parantavaan järjestelyyn. Menettelyn erottaa velallisen epärehellisyysdestä se, ettei velallisen varallisuusasema kokonaisuutena tarkasteltuna tällöin kuitenkaan huonone. Kun velkojan saatava on todellinen, vähenevät suorituksen johdosta velallisen varat ja velat yhtä paljon. Tämä säännöksen tulkinta on ollut osittain ongelmallinen sen vuoksi, ettei se erottele velallista itseään tai tämän läheistahoja ulkopuolisista velkojista.

Rikoslain 39 luvun 6 §:ssä säänneltyyn velkojansuosintaan tehtiin 1.4.2003 voimaan tullessa talousrikossäännösten uudistuksessa ainoastaan asteikko-muutos. Enimmäisrangaistus korotettiin yhdestä vuodesta kahteen vuoteen vankeutta. Merkittäväksi kriminaalipoliittiseksi ongelmaksi velallisen rikossia koskevien rangaistussäännösten soveltamisessa oli todettu velkojansuossinnan lievä rangaistusasteikko ja erityisesti siitä johtunut lyhyt syyte-oikeuden kahden vuoden vanhentumisaika.¹⁸

Tämän ohella rangaistusasteikko oli myös liian suppea, jotta sen puitteis-
sa olisi voitu ottaa riittävästi huomioon tunnusmerkistön alaisuuteen kuulu-
vien menettelyjen moitittavuuserot. Velkojansuosintaa koskee vain yksi tun-
nusmerkistö ja rangaistusasteikko, joten privilegioituja ja kvalifioituja teko-
muotoja perusasteikkoa lievempine ja ankarampina rangaistusasteikkoineen
ei ole.

Tämä on vaikeuttanut erityisesti poikkeuksellisen moitittavien menette-
lyjen arviointia. Oikeuskäytännössä on katsottu, ettei velallisen epärehelli-
syyss toteudu tilanteissa, joissa suorituksen kohteena on todellinen saatava.
Tulkinta voidaan hyväksyttävästi perustaa säännösten keskinäiseen syste-
matiikkaan, joka nojautuu todellisen tai näennäisen varallisuusaseman huo-
nontumisen käsitteisiin. Samalla se kuitenkin merkitsee sitä, että muiden
velkojien oikeuksia voimakkaastikin loukkaavat teot ovat tällöin ainoastaan
velkojansuosintana rangaistavia. Jos velallisyhtiön omistaja-johtaja käyttää
kaikki yhtiön likvidit varat ja rahavaroiksi muutettavan varallisuuden omien
saataviensa suorittamiseen juuri ennen yhtiön konkurssia, on menettely ko-
roistetun suunnitelmallista oman voiton tavoittelua muiden velkojien oi-
keuksien kustannuksella. Tällaisen menettelyn moitittavuus lähentyy velal-
lisen epärehellisyyttä, jossa puolestaan on tärkeässä tekemuodossa käytettä-
vissä neljän vuoden enimmäisrangaistus.¹⁹

¹⁸ Tästä tarkemmin mm. Koponen 1999, s. 1279.

¹⁹ Näin myös HE 53/2002 vp, s. 23.

Lain sanamuotoon ja rangaistussäännöksellä suojattavaan oikeushyvään nojautuva tulkinta voisi johtaa toisenlaiseenkin lopputulokseen. Likvidien varojen käyttäminen vain omien saatavien maksamiseen voi aiheuttaa maksumyönteisyyttä taikka pahentaa sitä oleellisesti. Seuraustunnusmerkki näyttäisi siten täyttyvän, ja muiden velkojen edun kannalta teko voi tosiasiallisesti olla yhtä vahingollinen kuin ilman tällaista perustetta tapahtuva luovutus. Ratkaisuissa KKO 1998:82 ja 2000:74 on kuitenkin selvästi pitäydytty varallisuusarvosuoran todellista huonontumista koskevaan systematiikkaan.²⁰ Varojen ja velkojen välisenä suhteena arvioitu velallisen varallisuusarvosuora ei ole tällaisen menettelyn johdosta huonontunut, kun varat ja velat ovat vähentyneet saman verran. Todellisten velkojen suorittamisen ei ole siten katsottu voivan täyttää velallisen epärehellisyysarvosuoran tunnusmerkkien, vaan ainoastaan velkojansuosinnan tunnusmerkkien.

Arviointi siitä, onko velka todellinen, on usein tulkinnanvarainen näyttökysymys. Jos velan suorituksiksi luovutetaan arvokkaampaa omaisuutta kuin se määrä, jolla velkaa merkitään suoritetuksi, on kysymyksessä osittain vastikkeeton luovutus. Alihinnan osalta menettely voi täyttää velallisen epärehellisyysarvosuoran ja käyvän vastikkeen osalta velkojansuosinnan tunnusmerkkien, jos luovutuksen poikkeukselliset olosuhteet toteutuvat. Ratkaisussa KKO 2002:46 katsottiin velallisen sitoutuneen elatusapua koskevan kanteen myöntämällä suorittamaan elatusapua selvästi riittävän elatuksen ylittävän määrän. Muiden velkojen oikeuksia loukannut menettely täytti tältä osin velallisen epärehellisyysarvosuoran tunnusmerkkien.

Syytesidonnaisuuden ja oikeusvoiman osalta velallisen epärehellisyysarvosuoran ja velallisen petoksen välisestä suhteesta lausuttu pätee myös velallisen epärehellisyysarvosuoran ja velkojansuosinnan väliseen rajanvetoon. Todellisten velkojen suorittamista taloudellisessa kriisitilassa koskevasta tulkinnasta aiheutui kriminaalipoliittisia ongelmia edellä todetuin tavoin ensisijassa velkojan suosinnan alhaisen rangaistusasteikon vuoksi. Nämä ongelmat on olennaisesti osin korjattu velkojansuosinnan rangaistusasteikkoa koskeneella lainmuutoksella.

²⁰ Ratkaisuista tarkemmin mm. Koponen 1999, s. 1272 ss., Tapani 1999a, s. 585 ss., Tapani 2000, s. 997 ss., Tolonen 2000, s. 494 ss. ja Vento 1998a, s. 1110–1112.

3 VARALLISUUSPIIRI ARVIOINTIPERUSTEENA

Luovutustoimen tai muun vastaavan järjestelyn todellisen tai näennäisen luonteen selvittämisen ohella keskeistä on määrittää se, milloin omaisuus on ylipäättään siirtynyt pois velallisen varallisuuspiiristä. Tavanomaisimpia tekoja velallisen rikoksissa ovat erilaiset velkojen oikeuksia loukkaavat rahavarojen siirrot yhtiömuotoisen velallisen varallisuudesta taikka luonnollisen henkilön osalta rahavarojen käyttö velkojen oikeuksia loukkaavalla tavalla. Näissä tapauksissa on tulkintakäytännössä pääsääntöisesti katsottu yhtiömuotoisen velallisen varallisuutta koskevat siirrot velallisen epärehellisyydeksi, kun useimmiten yhtiön edustajilla on taloudellisessa kriisitilassa toimiessaan ollut nimenomaisena tarkoituksena siirtää varallisuus pois velallisyhtiön varallisuuspiiristä. Toisena olennaisimpana tulkintakysymyksenä on tällöin se, onko luovutustoimeen ollut hyväksyttävää syytä.

Omaisuuksien varallisuuspiiristä toiseen siirtyminen ei välttämättä ole helppoa todettavissa. Jos taho A esimerkiksi harjoittaa liiketoimintaa sekä osakeyhtiön että henkilöyhtiön avulla, voi näiden sekä A:n henkilökohtaisen varallisuuspiirin erottaminen toisistaan olla vaikeaa.²¹ Kun omaisuuden hallinta tai fyysinen sijainti ei tällöin omaa merkittävää näyttöarvoa, korostuu kirjanpidon ja oikeustointien kirjallisen dokumentaation merkitys. Mutta myös kirjanpito voi olla laiminlyöty taikka epäluotettava. Tosiasiallinen omaisuuden hallinta ja käyttö voi olla merkittävä todistustositseikka erityisesti niissä tilanteissa, joissa ennen ulosotto- tai konkurssimenettelyä on siirretty tai hankittu varallisuutta jonkin läheistähön nimiin, mutta velallinen edelleen käyttää omistajan kaltaisia oikeuksia tähän omaisuuteen.

Tietyn menettelyn velkojen oikeuksia loukkaava luonne arvioidaan velalliskohtaisesti. Tämän vuoksi varallisuuspiirin identiteetti on tärkeä. Vaikka yhtiö kuuluisi konserniin, ei velallisen rikosten tunnusmerkistöjä arvioida konsernikohtaisesti, vaan jokaisen oikeushenkilön osalta erikseen. Tietyn luovutustoimen hyväksyttävyys arvioidaan lähtökohtaisesti vain velallisyhtiön yleisen velkojatarhan kannalta. Emo- ja tytäryhtiön välisillä luovutustoilmillakin on kriisitilassa oltava liiketaloudellisesti hyväksyttävät perusteet.²²

Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, että yhtiön liiketaloudelliset intressit saattavat yksittäistapauksessa olla niin voimakkaasti sidoksissa jonkin toi-

²¹ Näistä ongelmista myös Salminen 1998, s. 62–65 ja 86–87.

²² Esim. konserniavustus on verotuksellinen tuloksentasausjärjestelmä, joka ei vaikuta varallisuuspiirien erotteluun.

sen yhtiön toimintaan, että muutoin yhtiön varallisuutta vähentäväksi katsottava toimenpide on liiketaloudellisesti perusteltu.

Oikeudellinen arviointi ja näyttöharkinta eroavat jonkin verran osakeyhtiö- ja henkilöyhtiömuotoisten velallisten kesken. Erot johtuvat luovutuksen hyväksyttävyyden arviointiin liittyvistä seikoista. Luovutuksen todellisuutta tai näennäisyyttä koskevan systematiikan taikka varallisuuspiirijattelun osalta velallisen oikeudellisella muodolla ei ole merkitystä. Sen sijaan luovutuksen hyväksyttävyyttä arvioitaessa merkityksellistä on, että osakeyhtiössä varojen käyttöä on olennaisesti rajoitettu osakeyhtiölain voitonjakoa koskevilla säännöksillä. Luonnollisen henkilön harjoittamassa elinkeinotoiminnassa tulee puolestaan muistaa, ettei tällainen liiketoiminta toiminimen avulla tapahtuessaankaan muodosta erillistä varallisuuspiiriä.

3.1 Osakeyhtiö velallisena

Uuden 1.9.2006 voimaan tulleen osakeyhtiölain 13 luvun 1 §:n mukaan yhtiön varoja voidaan jakaa osakkeenomistajille vain voitonjakona osinkona ja vapaan pääoman rahastosta sekä osakepääomaa alennettaessa, hankittaessa omia osakkeita tai purettaessa yhtiö. Muu liiketapahtuma, joka huonontaa yhtiön varallisuusasemaa ilman liiketaloudellista perustetta, on laitonta varojen jakamista. Jakokelpoista on osakeyhtiössä siis vapaa oma pääoma, vähennettynä mahdollisesti yhtiöjärjestyksen perusteella jakamatta jätettävillä varoilla.

Aiemman osakeyhtiölain 12 luvun 7 §:ään sisältyi lähipiirilainoista erityissäännös, jonka mukaan antaminen lähipiiriin kuuluvalla oli (tiettyjä vähämerkityksisiä poikkeuksia lukuun ottamatta) sallittua vain voitonjakokelpoisten varojen rajoissa ja turvaavaa vakuutta vastaan. Molempien lakien mukaan voitonjako on mahdollista vain, jos asianmukaisesti laadittu tilinpäätös osoittaa yhtiöllä olevan voitonjakokelpoisia varoja. Jos yhtiöllä ei ole taloudellisia edellytyksiä osingonjakoon, tätä ei voida kiertää nostamalla yhtiöstä varoja osakaslainan nimikkeellä. Käytännössä varojen nosto osakeyhtiöstä osakaslainana on kuitenkin ollut usein esiintyvä ilmiö myös taloudellisissa vaikeuksissa olevilla yhtiöillä.

Pieniyhtiöissä osakaslainojen nosto perustellaan usein sillä, että omistaja johtajalla olisi joka tapauksessa oikeus saada korvaus työpanoksestaan. Pelkästään velallisen rikosten systematiikan kannalta tarkastellen voitaisiin ajatella, että velallisyhtiön taloudellinen asema ei huonone osakaslainasuori-

tuksesta, jos yhtiö on saanut osakslainaa vastaavan työsuoritteen. Vastikkeellisuus edellyttää, että työsuoritus on todella tehty, se on ollut yhtiölle tarpeellinen ja korvaus vastaa ulkopuoliselle suoritettavaa.²³

Korkein oikeus on ratkaisuisaan 2005:68 ja 2005:119 kuitenkin linjannut tulkinnan, joka ottaa huomioon myös yhtiöoikeudelliset ja verotukselliset näkökohdat.²⁴ Jos voitonjaon edellytyksiä ei ole ollut eikä nostoja ole kirjanpidossa kirjattu palkkana eikä suoritettu niistä työnantajamaksuja, ne on katsottava myös velallisen epärehellisyyden täyttävällä tavalla ilman hyväksyttävää syytä tehdyiksi. Tehdyn työn korvaaminen on hyväksyttävä syy yhtiön varojen luovuttamiseen vain sillä edellytyksellä, että siinä noudatetaan asianomaisia osakeyhtiö-, kirjanpito- ja verolainsäädännöksiä. Lainvastainen menettely ei ole hyväksyttävää myöskään velallisen epärehellisyyden tunnusmerkistön kannalta.

Oikeuskäytäntö on osakslainan nimellä tapahtuneissa varojen nostoissa osakeyhtiöstä ollut ennen näitä ratkaisuja epäyhtenäinen. Osassa tuomioista on hyväksytty nostot siltä osin kuin ne ovat vastanneet suoritettua työtä ja osassa kaikki nostot on katsottu ilman hyväksyttävää syytä tapahtuneiksi, mikäli niitä ei ollut kirjanpidossa käsitelty asianmukaisesti palkkana.²⁵ Tätä epäyhtenäistä käytäntöä kuvastavat myös mainituissa ratkaisuisa annetut erilaiseen lopputulokseen päätyneet hovioikeuden tuomiot, joista jälkimmäisessä vahvennetussa jaostossa annetussa tuomiossa syyte oli hylätty.

Sanottua korkeimman oikeuden suorittamaa oikeuskäytäntöä ohjaavaa arviointia voidaan pitää perusteltuna. Ratkaisuisa ei ole liiallisesti sitouduttu yksinomaan velallisen rikosten systematiikkaan, vaan on otettu huomioon menettely laajempänä kokonaisuutena. Osakeyhtiön osakepääomaa ja sidottua omaa pääomaa suojataan mm. velkojien suojan vuoksi voitonjakoa rajoittavin säännöksin toisin kuin henkilöyhtiöiden omaa pääomaa. Verotuksessa puolestaan palkkana yhtiöstä nostettavan ansiotulon, yhtiöstä nostettavan osinkotulon ja aidosti yhtiölle takaisin maksettavaksi tarkoitetun osakslainan verokohtelu poikkeaa toisistaan.

Ratkaisun 2005:68 perusteluista ilmenee, ettei jutussa velallisen edustajalla ollut tarkoitusta eikä kykyä maksaa osakslainaa takaisin yhtiölle. Usein osakslainaksi kirjataan kirjanpidollisena ratkaisuna kaikki sellainen omis-

²³ Palkkana suoritettavien erien hyväksyttävyydestä velallisen rikosten kannalta ks. Vento 1998, s. 728–731 ja Vento 1999a, s. 260 ss.

²⁴ Ratkaisuisa tarkemmin ks. Toivola 2005, s. 506–508 ja Koponen 2006, s. 299–301.

²⁵ Ks. esimerkkejä hieman vanhemmista ratkaisuisa myös Vento 1999a, s. 269–272.

taja-johtajan varainkäyttö, josta ei ole selvitystä sen käyttämisestä yhtiön hyväksi.²⁶ Tällainen kirjaus ei osoita todellista lainanantoa. Tällöin kysymyksessä on selvästi ansiotulon luonteinen suoritus, jota ei voi olla hyväksyttävää selittää jälkikäteen palkkatuloksi, kun sitä ei ole aikanaan tällaisena kirjanpidossa käsitelty.²⁷

3.2 Henkilöyhtiö velallisena

Kommandiittiyhtiössä ja avoimessa yhtiössä tilanne on osittain toisenlainen, koska omaa pääomaa koskevat säännökset eivät rajoita yhtiön varojen nostamista yhtiömiehelle. Toisin kuin osakeyhtiö henkilöyhtiö on verotuksellisesti vain laskentasubjekti ja sen tulo jaetaan yhtiömiesten tulona verotettavaksi. Yhtiömiehen oman verotuksen kannalta ei ole ratkaisevaa merkitystä sillä, katsooko hän nostot yhtiöstä korvaukseksi tekemästään työstä vai yrittäjäriskistään tai nostaako hän varat elantokustannuksiinsa.²⁸

Toiminnan voitollisuus tai tappiollisuuskaan ei henkilöyhtiössä suoranaisesti rajaa oikeutta varojen nostoon yhtiöstä. Liiketaloudellisen, velallisyhtiön omassa intressissä olevan syyn puuttuminen luovutukselta voi kuitenkin toteuttaa velallisen epärehellisyys tunteusmerkistön myös henkilöyhtiön kohdalla. Taloudellisessa kriisitilassa omistajan nostojen yhtiöstä on oltava kohtuullisessa suhteessa omistajan työpanokseen ja normaaleihin elantokustannuksiin. Toiminnan tappiollisuus voi myös toimia arvioinnissa lisäargumenttina siten, ettei kriisitilan uhatessa ole hyväksyttävää aikaisemmas- ta käytännöstä poiketen olennaisesti lisätä rahanostoja, vaikka aikaisempien vuosien nostot olisivat olleet jälkikäteen tarkastellen alhaisia. Mainitut kriteerit ovat osin arvostuksenvaraisia, ja tapauskohtaisille olosuhteille jää arvioinnissa aina merkitystä.²⁹

²⁶ Tapauksessa KKO 2000:119 osa varojen käytöstä oli kirjattu käteiskassaan ja esimerkiksi ratkaisussa Vaasan hovioikeus 9.12.2004 nro 1810 valtaosa nostoista oli puolestaan käsitelty kirjanpidossa kassatilin tapaan perusteettomasti ennakkomaksuina.

²⁷ Samoin Tapani 2006, s. 697.

²⁸ Työpanoksella voi kuitenkin olla merkitystä jaettavaan tulokseen siten, että yhtiön verotuksessa kohtuullinen korvaus sivukuluineen on vähennyskelpoinen. Jaolla ansio- ja pääomatuloon ja näihin kohdistuvalla erilaisella verorasituksella voi myös olla merkitystä yhtiömiehen verotuksessa.

²⁹ Vanhemman oikeuskäytännön yllättävänkin suuresta hajanaisuudesta ks. Vento 1999a, s. 261–268.

Ratkaisussa KKO 1998:10 oli kysymys kommandiittiyhtiön vastuunalaisen yhtiömiehen tekemistä yksityisnostoista. Ratkaisussa todetaan, että yhtiömiehellä on periaatteessa oikeus vastikkeeseen yhtiön hyväksi tekemistään työstä ja yhtiön hallinnon hoitamisesta riippumatta yhtiön toiminnan tuloksellisuudesta. Toiminnan tappiollisuus ei siten ollut esteenä nostoille ja ne eivät olleet niin huomattavassa epäsuhteessa yhtiömiehen arvioituun työpanokseen, ettei niille olisi ollut hyväksyttävää syytä. Perusteluissa on tämän ohella myös tulkintavaikkeitä aiheuttava lausuma, jonka mukaan varoja ei ollut käytetty tavalla, joka olennaisesti heikentäisi yhtiömiehen mahdollisuuksia vastata yhtiön veloista. Varat oli käytetty elantokustannuksiin ja asuntolainan maksamiseen.

Kun velallisen epärehellisyys tunnusmerkistön täytäntöönpanotoimi on jo ollut varojen siirtäminen ilman hyväksyttävää syytä yhtiön varallisuuspiiristä yhtiömiehen henkilökohtaiseen varallisuuspiiriin, ei varojen käyttötarkoituksella pitäisi olla asiassa merkitystä.³⁰ Turun hovioikeus on tuomiossa 4.9.2003 nro 2205 tulkinnut sanottua ennakkoratkaisua niin, ettei ilman hyväksyttävää syytä nostettujen varojen käyttötarkoituksella ole merkitystä, mutta hyväksyttävästikin nostettujen varojen käyttö voi tulla rangaistavaksi. Näin, jos varat käytetään tavalla, joka olennaisesti heikentää yhtiömiehen mahdollisuuksia vastata yhtiön veloista.

Sanottu päättely on sinänsä perusteltu. Asia tulee arvioida näin ilman hyväksyttävää syytä tapahtuneiden varojen siirtojen osalta, ja hyväksyttävästi yhtiömiehen varallisuuspiiriin jo siirtyneiden varojen velkojien oikeuksia loukkaava käyttö voi myös toteuttaa velallisen epärehellisyys. Prosessuaalisena ongelmana molemmissa jutuissa kuitenkin on se, että syyte on koskenut vain varojen siirtoa yhtiöstä eikä tuomioistuimien voisi syytesidonnaisuuden vuoksi saman syytteen nojalla edes arvioida yhtiömiehen omaan varallisuuteen kohdistunutta tekoa. Kun tällaisessa yhtiömiehen varallisuutta koskevassa teossa on eri velallinen, ei syytteen tarkistaminenkaan olisi mahdollista.

3.3 Luonnollinen henkilö velallisena

Luonnollisella henkilöllä ei ole varainkäytöstään kirjanpitovelvollisuutta, joten vajavaisen dokumentaation vuoksi arvioinnissa korostuvat näyttöky-

³⁰ Tapani 2006 s. 691, Vento 1998, s. 730–731.

symykset. Oikeudellisessa arvioinnissa tulee puolestaan jälleen muistaa edellä mainittu varallisuuspiirin merkitys. Jos luonnollinen henkilö on ammatinharjoittaja tai harjoittaa liiketoimintaa toiminimellä, on hänen pidettävä kirjjanpitoa näistä tuloistaan ja ne on selvitettävä verotusta varten. Mutta varat ovat jo tulleet hänen varallisuuspiiriinsä eikä niiden siirtäminen henkilökoh- taiseen käyttöön sisällä mitään omaisuuden luovutusta toiseen varallisuus- piiriin.

Tällainen ”luovutus” ei siten voi myöskään olla velallisen epärehellisyys- den kohteena. Sen sijaan luonnollinen henkilö voi syyllistyä velallisen epä- rehellisyyteen käyttämällä tai muulle taholle perusteettomasti luovuttamalla näitä varojaan. Jos taloudellisissa vaikeuksissa oleva velallinen ilman hy- väksyttävää syytä käyttää varojaan selvästi enemmän kuin kohtuullisiin elin- kustannuksiin tarvitaan, tämä menettely täyttää velkojien oikeuksia louk- kaavana velallisen epärehellisuuden. Mahdollinen velallisen epärehellisyys siis toteutuu vasta siinä vaiheessa, kun varat luovutetaan pois henkilön va- rallisuuspiiristä. Näyttökysymyksenä on luonnollisesti mahdollista päätyä myös siihen, että varat ovat tosiasiassa vielä tallella, mutta ao. henkilö on salannut ne ulosotto- tai konkurssimenettelyssä. Tällöin voi täytyä velalli- sen petoksen tunnusmerkistö.

Sanotun varallisuuspiirijättelyn omaksuminen on aiheuttanut tiettyjä vaikeuksia oikeuskäytännössä. Esimerkiksi tuomiossa Kouvolan hovioikeus 25.2.2003 nro 226 syyte ja alioikeuden syyksilukeva ratkaisu koskivat vir- heellisesti tällaista omaisuuden ”siirtoa” toiminimellä harjoitetusta liiketoi- minnasta yksityistalouteen. Hovioikeus oikaisi tämän virheen todeten sa- malla, ettei syytteen teonkuvauksen perusteella ollut edellytyksiä arvioida, oliko varojen käyttämisellä syyllistytty rikokseen. Tämän jälkeen hovioi- keus lisäsi, että mikäli tähän olisi ollut edellytyksiä, menettelyä olisi lähtö- kohtaisesti arvioitava kuten kenen tahansa velallisen menettelyä, kun hän ei maksa velkaansa, ja ettei pelkästään velan maksamatta jättäminen ole rikos. Tämä on niin ikään kritiikille altis yksinkertaistus, kun edellä todetu- in tavoin myös velkojien oikeuksia loukkaava liiallinen varojen käyttö voi to- teuttaa velallisen epärehellisuuden.

Luonnollisen henkilön kohdalla ei käytännössä tällöin välttämättä voida yksilöidä mitään yksittäistä luovutustointa, vaan arviointi kohdistuu varojen kokonaiskäytön määrään. Oikeuskäytännössä on muodostunut tietty tulkin- talinja siitä, mitä on pidetty luonnollisen henkilön hyväksyttävän elantokus- tannuksiin menevän kulutuksen määränä. Korkeimman oikeuden ratkaisus- sa 2004:89 velallinen tuomittiin 15 000 mk kuukaudessa ylittävästä varain-

käytöstä. Kun jo syytteessä oli hyväksytty tämä määrä, tuomioistuimet tote-
sivat määrästä lähinnä vain, ettei hyväksyttävää summaa ollut pidettävä syyt-
täjän esittämää suurempana.

Hovioikeus viittasi kuitenkin perusteluissaan myös siihen, että ulosotossa
määrä olisi noussut suuremmaksi, ja korkeimman oikeuden lopputulokseltaan
samoissa vähemmistön perusteluissa todetaan määrän selvästi ylittä-
neen noissa olosuhteissa hyväksyttävän tason.³¹ Myös mm. ratkaisussa Hel-
singin hovioikeus 22.6.2000 nro 1678 määrän arviointi perustettiin siihen
mitä olisi ollut vastaajalta ulosmitattavissa, koska tämän katsottiin johtavan
vastaajan kannalta edullisempaan lopputulokseen kuin kohtuullisiin elinkus-
tannuksiin perustuvan arvioinnin. Hovioikeustasolla muodostuneessa oikeus-
käytännössä hyväksytty määrä on ollut yleensä tapauksessa KKO 2004:89
mainitulla tasolla taikka jonkin verran sitä alempi.

Joissakin tapauksissa luonnollisen henkilön varallisuusaseman heikentä-
minen voi ilmetä myös perusteettomana velvoitteiden lisäämisenä. Tapauk-
sessa KKO 2002:46 velallinen oli myöntämisensä perusteella veloitettu suo-
rittamaan määrällisesti selvästi liiallista elatusapua alaikäisille lapsilleen. Hä-
nen katsottiin ryhtyneen menettelyyn välttääkseen ulosmittauksen muista ve-
loistaan ja teollaan pahentaneen maksukyvyttömyyttään, minkä vuoksi hänen
katsottiin syyllistyneen velallisen epärehellisyyteen. Määrällisenä arviona tuo-
mion perusteluissa todetaan, että hyväksyttävä määrä olisi ollut 3 000 mk:n
asemesta 1 600 mk lasta kohden ja että lopputulos olisi ollut suurin piirtein
sama myös palkan ulosmittauksessa suojaäännökset huomioon ottaen.

4 MAKSUKYVYTTÖMYYSARVIOINTI

Velallisen epärehellisyyttä koskevaa rikoslain 39 luvun 1 §:n säännöstä yk-
sinkertaistettiin 1.4.2003 voimaan tulleealla talousrikossäännösten uudistuk-
seen sisältyneellä lainmuutoksella.

³¹ Kahden jäsenen hyväksymässä esittelijän mietinnössä todetaan, että summa ylitti selvästi
sen määrän, mihin vastaaja olisi perheineen ollut velkajärjestelyssä oikeutettu tai mihin hän-
nen asemassaan olevalla henkilöllä olisi normaalisti mahdollisuus ja mitä voidaan pitää vas-
taavissa olosuhteissa tavanomaisena. Toisaalta näissä vähemmistön perusteluissa koroste-
taan myös sitä, ettei omaisuuden hävittämisenä voida pitää velallisen rahankäyttöä vielä
silloin, kun se vain jossain määrin ylittää sen, mitä joku toinen henkilö kuluttaisi, vaan yli-
tyksen tulee olla selvä.

Rangaistussäännöksestä jätettiin pois sen alkuosa, joka koski tekijän tietoisuutta taloudellisista vaikeuksista ja tekonsa vaikutuksista velkojen etujen kannalta. Muutoksella on pyritty selkiyttämään tunnusmerkistöä poistamalla siitä maksukyvyttömyystunnusmerkin kanssa päällekkäiset edellytykset.³² Tällä tarkistuksella ei ole esitöiden nimenomaisen lausuman mukaisesti tarkoitettu muuttaa säännöksen soveltamiskäytäntöä, vaan päinvastoin vahvistaa säännöstasolla oikeuskäytännössä vakiintunut tulkinta.³³

Velallisen epärehellisyys edellyttää joka tapauksessa täytyäkseen täytäntöönpanotoimen joko aiheuttavan maksukyvyttömyyden taikka tapahtuvan maksukyvyttömyystilan aikana sitä oleellisesti pahentaen.³⁴ Tekijän tahallisuuden tulee puolestaan peittämisperiaatteen mukaisesti kattaa kaikki tunnusmerkistötekijät ja siten tekohtekellä myös maksukyvyttömyyttä koskeva tunnusmerkki.

Näin ollen joko vallitseva taikka tulevaisuudessa uhkaava taloudellinen kriisitila sisältyy tunnusmerkistön vaatimuksiin jo maksukyvyttömyysedellytyksen vuoksi.³⁵ Sanotun seuraustunnusmerkin asettama edellytys on taloudellisen kriisitilan realisoituminen maksukyvyttömyydeksi. Säännöksestä poistettu edellytys tietoisuudesta olemassa olevista tai odotettavista taloudellisista vaikeuksista ei itsenäisesti rajannut tunnusmerkistön soveltamisalaa, kun tekijän tietoisuuden tulee tekohtekellä kattaa todennäköinen mahdollisuus maksukyvyttömyyden aiheutumisesta. Rakenne ”voi vahingoittaa” osaltaan osoitti säännöksen olevan velkojille aiheuttavan vahingon osalta vaarantamisrikos, joka ei edellytä selvitystä velkojille todella aiheutuneesta vahingosta.³⁶ Toisaalta sanamuoto sisältää sen mahdollisuuden, että vastanäyttöä saattaa olla esitettävissä siitä, ettei lähtökohtaisesti velkojia loukaava menettely tietyssä tapauksessa ole voinut vahingoittaa velkojen taloudellisia intressejä. Näiden molempien tunnusmerkistöä poistettujen seikkojen osalta samaan lopputulokseen päädytään kuitenkin myös pelkän maksukyvyttömyystunnusmerkin nojalla.

³² HE 53/2002 vp, s. 21.

³³ Ks. HE 53/2002 vp, s. 39.

³⁴ Maksukyvyttömyyden arvioinnista mm. Kähkönen 1998, s. 104 ss., Laitinen 1996, s. 1169 ss., Salminen 1998, s. 174 ss., Tapani 2000, s. 692–696, Tapani 2006 s. 680–685 ja Tuokko 1995, s. 286 ss.

³⁵ Uhkaavasta maksukyvyttömyydestä tunnusmerkistötekijänä ks. Vento 1994, s. 193 ss. ja käsitteestä muutoin Koulumäki 1994, s. 247–249, Niemi-Kiesiläinen 1995, s. 342–345.

³⁶ Vaarantamisrikoksista tarkemmin esim. Frände 1994, s. 9 ss., Nuotio 1998, s. 362 ja erityisesti velallisen rikosten kannalta Träskman – Utriainen 1994, s. 745–746, Vento 1994, s. 142–163.

Käytännössä saattaa oikeuskäytännössä silti tapahtua tietty muutos todistosisäikköjen hyödyntämisessä. Kun tunnusmerkistöön vielä sisältyi nimellinen maininta tekohetkellä olemassa olevista tai odotettavista taloudellisista vaikeuksista, tämä esiintyi myös erillisenä todistusteemana. Itse asiassa tuomioistuinten päätöspäerusteluista on havaittavissa, että argumentaatio on usein kohdistunut voimakkaammin tähän tunnusmerkistökäijään kuin seuraustunnusmerkkiin.³⁷ Selityksenä tähän lienee lähinnä ollut se, että tekohetkellä vallinneista (staattisista) taloudellisista olosuhteista on ollut helpompi esittää selvitystä mm. kirjanpitoaineiston avulla kuin osoittaa maksukyvyttömyyden (tulevaisuudessa) aiheutumisen kausaalisuus. Sinänsä maksukyvyttömyystunnusmerkin osalta vaadittava selvitys ei lainmuutoksen nojalla millään tavoin muuttunut, mutta tunnusmerkistön nykyinen sisältö saattaa olla omiaan kohdistamaan huomion ja ratkaisujen päerustelut yksilöidymmin maksukyvyttömyyskysymykseen. Näyttökynnykseen tämänkään ei tulisi vaikuttaa.

Esitöiden edellä lausuttu viittaus vakiintuneen tulkinnan vahvistamiseen liittyy erityisesti tilanteeseen, jossa maksukyvyttömyys aiheutetaan kerralla ilman mitään kysymyksessä olevia toimenpiteitä edeltänyttä taloudellista kriisitilaa. Tällainen tilanne oli esillä hallituksen esityksessä ja sitä edeltäneessä talousrikostyöryhmän mietinnössä mainitussa Vaasan hovioikeuden ratkaisussa 14.6.1996 nro 909.³⁸ Jutussa oli riidatonta, ettei tekohetkellä valinnut vielä minkäänlaista taloudellista kriisiä. Liiketoimintaa harjoittaneet velalliset nostivat pankkitileiltä lähes kaikki likvidit varat ja käyttivät ne muihin kuin suoranaisesti liiketoimintaan liittyviin tarkoituksiin sekä lopettivat toiminnan. Tällaisessa tilanteessa oli selvää, että harjoitettuun liiketoimintaan liittyvistä ostovelöista ym. jo syntyneistä velvoitteista johtuen menettelystä tulisi aiheutumaan maksukyvyttömyys.

Kuten esitöissä todetaan, seuraustunnusmerkin täyttyminen on tällaisessa tapauksessa riidatonta. Säännöksen alkuosan poistamisen jälkeen on entistä selvempää, ettei tunnusmerkistön täyttymisessä ole muutoinkaan ristiriitaa. Samaan lopputulokseen on tullut päätyä jo säännöksen lainmuutosta edeltäneen aiemman sanamuodon päerusteella. Jos hyväksytään se näkemys, että olemassa olevat tai odotettavat taloudelliset vaikeudet vastaavat merkityk-

³⁷ Maksukyvyttömyyttä koskevan argumentaation yksilöimättömyyttä päätöspäerusteluissa on arvostellut Jussi Tapani. Ks. Tapani 1999, s. 68–73 ja Tapani 2000, s. 1009.

³⁸ HE 53/2002 vp, s. 22 ja Oikeusministeriön työryhmän mietintö 29.9.2000, s. 31. Ks. myös Viljanen 1998, s. 1364–1366.

seltään maksukyvyttömyyttä, on tunnusmerkistön täyttyminen ollut selvää myös yleisten laintulkintaperiaatteiden nojalla.

Maksukyvyttömyys on jo lähtökohtaisesti monimutkainen oikeudellinen käsite. Vakiintuneesti sen katsotaan tarkoittavan kyvyttömyyttä maksaa erääntyneitä velvoitteita kohtuullisessa ajassa³⁹ ja tämän tilan tiettyä pysyvyyttä siten, ettei kysymyksessä ole ainoastaan tilapäinen häiriö. Maksamatta jääviltä erääntyneiltä veloilta vaaditaan myös tiettyä olennaisuutta, kuten ilmenee mm. ratkaisusta KKO 2004:46. Sanotusta ennakkoratkaisusta käy myös selvästi ilmi, että maksukyvyttömyyden käsite on velallisen epärehellisyydessä sisällöltään erilainen kuin verorikkomuksessa, vaikka käsitteillä tulisi lähtökohtaisesti olla sama merkitys eri rikossäännöksissä.⁴⁰ Säännöksillä suojattavat oikeushyvät ovat selvästi erilaiset. Velallisen epärehellisyyden kriminalisoinnilla suojataan yleistä velkojatarhaa, ja verorikkomuksen rangaistavuuden tarkoituksena on vahvistaa veronsaajan heikkoa asemaa omaaloitteisesti maksettavien verojen velkojana. Lisäksi maksukyvyttömyyden merkitys näiden tunnusmerkistöjen rakenteessa on erilainen.

Maksukyvyttömyyden arviointi on tulkinnanvaraista erityisesti kausaalisuusedellytyksen ja siihen liittyvän tahallisuusarvioinnin osalta. Ongelmia saattaa aiheuttaa varsinkin uhkaava maksukyvyttömyys tunnusmerkistötekijänä. Tunnusmerkistön täyttymiseen riittää, että maksukyvyttömyys aiheutuu tietystä menettelystä vasta myöhemmin tulevaisuudessa. Tekijän menettelyn ei myöskään tarvitse olla maksukyvyttömyyden ainoa syy, kunhan se on osaltaan vaikuttanut maksukyvyttömyyden aiheutumiseen.

Uuden osakeyhtiölain systematiikassa yhtiön maksukykyisyyden arviointi on entistäkin keskeisemmässä merkityksessä. Osakeyhtiölain 13 luvun 2 §:n mukaan varoja ei saa jakaa, jos jaosta päätettäessä tiedetään tai pitäisi tietää yhtiön olevan maksukyvytön tai jaon aiheuttavan maksukyvyttömyyden.⁴¹ Hallituksen esitystä edeltäneessä osakeyhtiölakityöryhmän mietinnössä arviointi oli vielä selvemmin kuin toteutuneessa säädöksessä rakennettu uhkaavan maksukyvyttömyyden käsitteen varaan. Työryhmän säännösehdoituksen mukaan varoja ei saisi jakaa, jos jakamisen seurauksena yhtiötä uhkasi maksukyvyttömyys.⁴² Tämä muotoilu olisi ollut yhdenmukaisempi ri-

³⁹ HE 66/1988 vp, s. 162.

⁴⁰ Ratkaisun perusteista lähemmin Tapani 2004, s. 930–933.

⁴¹ Ks. tarkemmin HE 109/2005 vp, s. 125–126.

⁴² Ks. OM työryhmämietintö 2003:4, s. 179–181, missä käsitellään laajasti uhkaavan maksukyvyttömyyden käsitettä.

kosoikeudellisen arvioinnin kanssa. Nyt tietoisuuden aste ”pitäisi tietää” poikkeaa rikosoikeudellisesta tahallisuusvaatimuksesta.

Rikosoikeudessa joudutaan jatkuvasti suorittamaan erilaisia kausaalisuus-arviointeja. Perinteisiin rikoslakirikoksiin verrattuna maksukyvyttömyys on kuitenkin vaikeammin lähestyttävä käsite. Esimerkiksi väkivaltarikoksissa kysymyksessä on yleensä hetkellinen toimi ja siitä lähes välittömästi aiheutuneet seuraukset. Seurauksista on jälkikäteen saatavissa melko täsmällistä lääketieteellistä tietoa. Sen sijaan maksukyvyttömyys saattaa realisoitua vasta pitkän ajan kuluttua luovutustoimesta. Tänä aikana velallisen taloudellisen aseman kehittymiseen voivat vaikuttaa lukuisat muut ulkoiset tekijät, joista osa ei ole lainkaan tekijän vaikutusvallan piirissä. Näiden vaikutussuhteiden ennakoiminen ja jälkikäteinen todentaminen on vaikeampaa kuin perinteisissä rikoksissa.

Syyksilukeminen edellyttää, että tekijän tahallisuus on kattanut maksukyvyttömyyden aiheutumisen tai oleellisen pahentumisen tekohetkellä arvioiden. Tekijä ei voi joutua vastuuseen ennalta arvaamattomista olosuhteiden muutoksista.⁴³ Arvioinnin palauttaminen takaisin tekohetkeen ja tekijän subjektiivisiin mieltämisiiin on kuitenkin ongelmallista. Useimmiten joudutaan turvautumaan arvioinnin tietynasteiseen objektivisointiin yleisesti ulkoisesti todettavissa oleviin tosiseikkoihin, jotka tekijän on täytynyt havaita.

Tekohetken mukaisen arvioinnin tulisi tarkoittaa mm. osakeyhtiössä tapahtuvassa osingonjaossa myös osingon maksamishetken taloudellisten olosuhteiden huomioon ottamista. Osingonjaosta päättämisen edellytykset arvioidaan sinänsä viimeisen päättyneen tilikauden vahvistetun tilinpäätöksen perusteella, mutta myös sen jälkeen tapahtuneet muutokset voivat osoittaa, että osingon maksaminen loukkaisi velkojen oikeuksia.

Itä-Suomen hovioikeuden tuomiossa 12.1.2006 nro 30 (ei lainvoimainen) on tosin katsottu, ettei taloudellisen tilanteen muuttumisella osingonjakopäätöksen jälkeen olisi merkitystä, koska osingot ovat olleet yhtiön velkaa osakkeenomistajille. Toisaalta esimerkiksi ratkaisussa Helsingin hovioikeus 18.6.2004 nro 2346 yhtiön taloudellinen asema on arvioitu osingonjakopäätöksen ja -maksuhetken tilanteen, ei tilinpäätöshetken mukaan. Samoin on asiaa arvioitu myös oikeuskirjallisuudessa.⁴⁴ Uutta osakeyhtiölakia koskevassa esityksessä säädettäisiin nimenomaisesti, että tilikauden päättymisen

⁴³ Tähän viitataan nimenomaisesti HE 66/1988 vp, s. 163 lausutussa ja samaan on päädyttävä myös syyllisyysperiaatteen vaatimusten nojalla.

⁴⁴ Immonen 2000, s. 330.

jälkeen yhtiön taloudessa tapahtuneet muutokset on otettava huomioon.⁴⁵ Tilikauden päättymisen jälkeen, mutta ennen osingonjaon suorittamista tapahtunut vapaan oman pääoman väheneminen vähentää siten voitonjakoon käytettävissä olevaa määrää. Esitöiden mukaan tämä on myös voimassa olevan oikeuden mukainen kanta.⁴⁶

Rikosoikeudellista arviointia suoritettaessa velallinen on tavallisesti jo joutunut konkurssiin tai muun insolvenssimenettelyn kohteeksi, joten maksukyvyttömyyden viimekätinen realisoituminen ei välttämättä ole tulkinnanvarainen tai riidanalainen kysymys. Tulkintaongelmat kohdistuvat useimmiten arvioinnin kohdistamiseen tekohetken tilanteeseen. Arvioinnin apuna maksukyvyttömyys voidaan tarvittaessa purkaa useampiin erillisiin todistusteemoihin, kuten a) velallisen erääntyneet maksamattomat velat tiettyinä ajankohtina⁴⁷ ja b) velallisen tulojen ja menojen välinen suhde sekä realisoitavissa olevan varallisuuden määrä tiettyä ajanjaksona. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2000:74 hovioikeuden yksityiskohtaiset maksukyvyttömyystunnusmerkkiä koskevat perustelut nojautuvat näihin molempiin kriteereihin.

Jälkimmäinen seikasto liittyy velallisen taloudelliseen asemaan laajemmin kuin vain maksukyvyttömyyden realisoitumishetkeen. Sitä tarvitaan kuitenkin uhkaavan maksukyvyttömyyden prognoosiluonteen vuoksi. Maksukyvyttömyyden määrittämisessä dynaamiset ja staattiset osat voidaan myös yhdistää Ilpo Kähkösen esittämien tavoin yhdeksi maksukyvyttömyyden laskentamalliksi.⁴⁸ Velallisen kassavirtojen ja rahoitusomaisuuden määrän avulla voidaan paremmin arvioida, miten likviditeetin kehittymistä tuli tiettyä ajankohtana ennakoita. Velallinen voi esimerkiksi lykätä likviditeettikriisin realisoitumista jatkuvalla lisälainan ottamisella, joka kannattavuuden puuttuessa ainoastaan pahentaa velallisen taloudellista asemaa pitemmällä tähtäimellä. Maksukyvyttömyyden aiheutuminen voi tällöin olla koko ajan todennäköistä.

⁴⁵ HE 109/2005 vp, s. 126.

⁴⁶ HE 109/2005 vp, s. 126, OM työryhmämietintö 2003:4, s. 182.

⁴⁷ Joissakin yksittäistapauksissa voi olla ongelmallista erottaa, onko erääntyneiden velkojen maksamattomuus johtunut maksukyvyttömyydestä vai -haluttomuudesta. Näin esim. tuomiossa Itä-Suomen hovioikeus 12.1.2006 nro 30.

⁴⁸ Ilpo Kähkönen on määritellyt maksukyvyn erotukseksi, joka muodostuu kun otetaan huomioon tietyltä ajanjaksolta maksuun käytettävissä olevat varat ja kassatulot sekä toisaalta samana ajanjaksona erääntyvät maksuvelvoitteet (kassamenot ja erääntyvät velat); ks. Kähkönen 1998, s. 105.

Maksukyvyttömyyden pahenemisen olennaisuutta koskevalla kriteerillä on tarkoitettu rajata velallisen epärehellisyyssoveltamisala pois velkojen kannalta merkitykseltään vähäisimmät teot. Tämä tunnusmerkistötekijä ei tarkoita teon kohteena olevan varallisuuden ja velkojen kokonaismäärän väliseen suhteeseen nojautuvaa arviointia, kuten ilmenee mm. ratkaisusta KKO 1998:110.⁴⁹ Velkojen suuri määrä ei voi olla seikka, joka tekisi vähäisemmällä velkamäärällä tunnusmerkistön täyttävästä teosta rankaisemattoman.

Arvioinnissa on syytä korostaa myös tapauskohtaisten olosuhteiden huomioon ottamisen merkitystä. Arviointi on tulevaisuuteen kohdistuvan ennusteen luonteinen, eikä sitä voida sitoa mihinkään nimenomasiin aikarajoihin, joiden kuluessa maksukyvyttömyyden tulisi toteutua.⁵⁰ Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että useampien vuosienkin kuluttua realisoitunut maksukyvyttömyys on voinut olla tekohetkellä tunnusmerkistön edellyttämin tavoin ennakoitavissa.⁵¹ Maksukyvyttömyyden realisoitumisen lykkääntymiseen velallinen voi usein itse halutessaan vaikuttaa, ja hän voi jopa manipuloida maksukyvyttömyyden lopullista ajankohtaa. Tunnusmerkistön täyttymistä tällainen suunnitelmallinen menettely ei estä, jos maksukyvyttömyyden aiheutuminen on ollut riittävän todennäköistä.

5 TAHALLISUUSARVIOINTI

Velallisen rikoksia koskevien tunnusmerkistöjen edellyttämässä tahallisuusarvioinnissa on otettava huomioon rikoslain yleisten oppien uudistus ja rikoslakiin lisätty nimenomainen tahallisuusmääritelmä. Tahallisuuden alimman asteen ehdollisen tahallisuuden osalta määritelmä perustuu todennäköisyystahallisuuteen. Määritelmä rajoitettiin kuitenkin koskemaan vain seu-

⁴⁹ Ks. HE 66/1988 vp, s. 163, Salminen 1998, s. 161–163, Viljanen 1998, s. 1366 ss.

⁵⁰ Vrt. Vento 1994, s. 191–192. Myös Nuutila 2002, s. 1236 todetaan maksukyvyttömyystunnusmerkkiä koskevan tahallisuusvaatimuksen yleensä täyttyvän, jos tekohetken olosuhteissa voidaan kokonaisvaltaisesti katsoa tapahtumien normaalin kulun johtavan maksukyvyttömyyteen muutaman kuukauden kuluessa. Normaalitapauksissa maksukyvyttömyys realisoituu tällaisen lyhyehkön aikavälin puitteissa, mutta tunnusmerkistön täyttyminen ei sitä edellytä. Näin myös mm. Tapani 2000, s. 694, Träskman – Utriainen 1994, s. 747 ja Viljanen, Asiantuntijalausunto 31.3.1994.

⁵¹ Oikeuskäytännöstä esim. Koponen 2002, s. 267.

raustahallisuutta. Tämä ratkaisu perustui esitettyyn kritiikkiin siitä, että todennäköisyystahallisuus soveltuu perinteisiä rikoslakirikoksia selvästi huomoin talousrikosten olosuhdetahallisuuteen ja saattaisi nostaa niiden tahallisuuskynnystä.⁵²

Velallisen rikoksissa ja muissa talousrikoksissa tahallisuusarvioinnissa keskeistä ei ole tietystä toimenpiteestä välittömästi seuraavan sellaisen vahinkoseurauksen mieltäminen, jonka todennäköisyydestä on usein tehtävissä kohtuullisen luotettava arvio luonnontieteellisen tiedon ja yleisen elämäkokemuksen nojalla. Sen sijaan kysymyksessä on usein monimutkainen oikeustoimikokonaisuus, jossa tekijän menettelyn ohella seurauksiin vaikuttavat monet vaikeasti ennustettavat ulkoiset tekijät ja lopulliset seuraukset voivat näkyä vasta pitkällä aikajänteellä. Tekoihin liittyy myös runsaasti olosuhteita, joihin tekijä ei pysty itse vaikuttamaan.

Menettely itsessään saattaa olla hyvinkin suunnitelmallinen, mutta jos tahallisuusarviointi perustuu yksinomaan tekijän subjektiiviseen tunnusmerkistön täyttymisen todennäköisyysasteen mieltämiseen, on sen todentaminen tällaisissa tapauksissa sangen vaikeaa. Arviointi tulisi tehdä tekijän kanalta tekohetken tilanteen mukaan.

Tekijän hyväksyvään tai ilmeisen välinpitämättömään suhtautumiseen perustuvaa ns. positiivisen tahtoteorian mukaista tahtotahallisuutta on oikeuskäytännössä sovellettu laajasti juuri talousrikostunnusmerkistöissä. Liiketoiminnassa on otettava huomioon myös omasta oikeudellisesta arvioinnista tai omista optimistisista laskelmista poikkeavat vaihtoehdot.

Esimerkiksi ratkaisussa Kouvolan hovioikeus 23.12.1998 nro 1496 katsottiin selvitetyn, että velallisyhtiön edustajalla oli subjektiivisesti vakaa käsitys merkittävät verovelat aiheuttavan verotuspäätöksen virheellisydestä ja että asian vero-oikeudellisessa arvioinnissa oli tulkinnanvaraisuutta. Hänen tuli tästä huolimatta toimenpiteissään ottaa huomioon riidanalaisen verovelan hänen liiketoimintansa taloudellisille edellytyksille aiheuttama riski ja siitä johtuva uhkaava maksukyvttömyys. Hänen olisi tullut tällöin pi-

⁵² Ks. LaVM 28/2002 vp, s. 9–10. Tämä tulkinta todennäköisyystahallisuuden soveltamisen vaikutuksista on oikeuskäytäntösidonnainen; esimerkiksi Ruotsissa on arvioitu ehdotetun, mutta toteutumatta jääneen siirtymisen todennäköisyystahallisuuteen voivan laskea tuomitsemiskynnystä. Ks. SOU 1996:185, s. 122–123. Sanotusta vertailusta myös Matikkala 2002, s. 473–475. Nykyään Ruotsissa on omaksuttu välinpitämättömyystahallisuus, jossa seurauksen synnylle tai olosuhteen olemassaololle ei aseteta näin korkeaa todennäköisyysedellytystä; ks. NJA 2002 s. 449 ja NJA 2004 s. 176, Asp 2004/2005, s. 385 ss., Matikkala 2005, s. 316–327, Ulväng 2005, s. 1 ss.

dättäytyä varallisuusasemaa huonontavasta menettelystä, jolle ei ollut hyväksyttävää liiketaloudellista syytä.⁵³ Tuomiossa Kouvolan hovioikeus 12.8.2004 nro 965 puolestaan katsottiin, etteivät velallisyhtiön edustajat olleet voineet perustaa arviotaan yhtiön taloudellisesta kehityksestä väittämänsä mukaan odotettavissa olleeseen aliurakkasopimukseen, jota yhtiö ei sittemmin saanut.

Syksilukeminen ei tahtotahallisuudessa edellytä, että tekijä olisi teko-hetkellä pitänyt tunnusmerkistön täyttymistä todennäköisempänä kuin sen täyttymättä jäämistä. Riittävää on, että tekijä on suhtautunut hyväksyvästi tai ilmeisen välinpitämättömästi tähän varteen otettavana pitämäänsä mahdollisuuteen. Tahtotahallisuuteen voidaan luontevammin yhdistää selonottovelvollisuus, jolla on velallisen rikosten kaltaisissa tunnusmerkistöissä ollenainen merkitys.⁵⁴ Velkojen suojan kannalta on välttämätöntä, että velallisella on tietty velvollisuus varmistautua toimenpiteittensä vaikutuksista taloudelliseen asemaansa. Muutoin tarkoituksellinen tietämättömyys olisi rikosoikeudellisesti kannattavaa. Oikeuskäytännössä selonottovelvollisuuden laajuutta velallisen rikoksissa osoittaa selkeimmin korkeimman oikeuden ratkaisu 1995:64, jossa velallinen oli rangaistusvastuussa pesäluettelosta puuttuneista tiedoista, vaikka ne ilmenivät velallisyhtiön kirjanpidosta. Myös korotettua tahallisuutta edellyttävän hyötymistarkoituksen katsottiin asiassa tästä huolimatta täyttyneen.

Edellä mainittu tahallisuusmäärittely merkitsee velallisen rikosten osalta sitä, että maksukyvyttömyyden aiheuttamista tai oleellinen pahentamista edellyttävään seuraustunnusmerkkiin sovelletaan ainoastaan rikoslain tahallisuusmääritelmän mukaista todennäköisyystahallisuutta.

Uudemmassa hovioikeuskäytännössä on esimerkiksi ratkaisussa Kouvolan hovioikeus 27.9.2004 nro 1161 sovellettu todennäköisyystahallisuutta arvioitaessa osakeyhtiön muodollisen vastuuhenkilön tahallisuutta yhtiön varojen velkojen oikeuksia loukkaavassa käytössä. Hovioikeus katsoi, ettei vastaaja saadun näytön nojalla edes varsin todennäköisesti tiennyt taloudellisista väärinkäytöksistä yhtiössä. Siten hän ei valvonta- ja selonottovelvollisuutensa laiminlyönnistä huolimatta ollut syyllistynyt velallisen epärehellisyys- teen. Kun kysymyksessä on siis ollut tietoisuus varsinaisista teon täytän-

⁵³ Osin vastaava argumentaatio ilmenee myös mm. ratkaisusta Helsingin hovioikeus 6.7.2000 nro 1733.

⁵⁴ Selonottovelvollisuudesta ja olosuhdetahallisuudesta Frände 2005, s. 135, Koponen 2002, s. 272–279, Matikkala 2005, s. 181–193, Nuotio 1995, s. 959–960, Nuutila 2002, s. 1247, Tapani 2006, s. 716, Vento 1994, s. 219 ss.

töönpanotoimista eikä teon seurauksesta, ei tahallisuusarviointia olisi edellä lausutuin perustein ollut tarpeen rajata todennäköisyyshallisuuteen.

Vastaavan kaltaiseen lopputulokseen on päädytty Turun hovioikeuden tuomiossa 14.10.2004 nro 2767 arvioitaessa muodollisen hallituksen jäsenen tahallisuusvastuuta yhtiöstä tehdyistä perusteettomista varojen nostoista. Hovioikeus pysytti käräjäoikeuden ratkaisun, jossa katsottiin, ettei välinpitämätöntä suhtautumista yhtiön varainhoidon valvontaan ollut pidettävä sellaisena teolla, toimella tai kehotuksella tapahtuvana osallistumisena omaisuuden luovuttamiseen, että menettelyä olisi syyksiluettu muodolliselle vastuuhenkilölle.

Mainituissa jutuissa velallisen epärehellisyys luettiin syyksi yhtiöiden puolesta tosiasiallisesti toimineille henkilöille. Tältä osin rikosvastuu velkojien oikeuksia loukanneesta menettelystä siis toteutui. Mikäli nämä ratkaisut osoittavat jonkinlaista yleisempää kehitystä, saattaa tähän silti sisältyä kriminaalipoliittisesti tietty ongelmallinen piirre. Bulvaanien ja muodollisten vastuuhenkilöiden käytön ei tulisi olla rikosoikeudellisesti riskitöntä silloinkaan, kun sillä ei onnistuta häivyttämään todellisen toimijan vastuuta. Yrityksen toimintaan tai toiminnan valvontaan millään tavoin osallistumattoman muodollisen vastuuhenkilön käyttöön on vaikea esittää mitään hyväksyttävää syytä. Osakeyhtiön hallituksen perustehtävä on järjestää yhtiön varainhoidon valvonta.

Rikosvastuun kohdentamisen kannalta keskeinen ongelma on tahallisuusarvointi ns. saattohoitajien ja muiden bulvaanien menettelyssä. Tällainen toiminta saattaa olla lähes ammattimaista, talousrikollisuutta osaltaan merkittävästi edistävää. Näissä tilanteissa ei riittävänä voida pitää tosiasiallisen toimijan vastuuta silloinkaan, kun tällainen toimija ja hänen osuutensa tapahtumissa pystytään selvittämään. Tosiasiallisesti yhtiön puolesta toimimattoman henkilön merkitseminen yhtiön vastuuhenkilöksi voi täyttää myös rekisterimerkintärikoksen tunnusmerkistön kuten mm. ratkaisusta KKO 2004:88 ilmenee.⁵⁵ Tämäkään ei kuitenkaan kata vastuuta niistä toimenpiteistä, joita yhtiön nimissä on tehty.

Vastuuta voidaan pyrkiä peittämään useillakin peräkkäisillä yhtiön edelleenluovutuksilla ennen sen konkurssiin ajautumista. Osakeyhtiön kohdalla yhtiön osakekannan luovutus ei sinänsä osoita vastuuta yhtiön hallinnosta, mutta usein kaikki kaupparekisteri-ilmoitukset yhtiön uusista vastuuhenkilöistä laiminlyödään. Tällöin on vaikeaa selvittää sitä, kuka on yhtiön elin-

⁵⁵ Ks. ratkaisusta tarkemmin esim. Koponen 2005, s. 150–152.

kaaren loppuvaiheessa vastuussa yhtiön asioista. Mikäli saattohoitajan tai bulvaanin tahallisuus arvioidaan puhtaasti todennäköisyystahallisuuden avulla, on usein varsin vaikea osoittaa hänen yhtiön asioita koskevan subjektiivisen tietoisuutensa tasoa tekohetkellä. Tällainen henkilö pyrkii tavallisesti olemaan tietämätön tapahtumista, mutta asennoituu korostetun välinpitämättömästi ja hyväksyvästi siihen, että hänen hallintoaikanaan saatetaan suorittaa velkojien oikeuksia loukkaavia toimia ja antaa täytäntöönpanomenettelyssä vääriä tietoja.

Ennen rikoslain yleisen osan uudistusta annetussa Rovaniemen hovioikeuden tuomiossa 26.9.2003 nro 638 puolestaan katsottiin, että osakeyhtiön osakekannan myytyään aikaisempi velallisyhtiön vastuuhenkilö oli menettänyt kiinnostuksensa yhtiön asioihin eikä ollut aktiivisesti myötävaikuttanut pesäluettelon laatimiseen. Hovioikeus katsoi jääneen näyttämättä, että vastaaja olisi toiminut tahallisesti ja hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä. Ratkaisu voitaneen selittää tapauskohtaisilla olosuhteilla. Yhtiön puolesta oli toiminut uusi omistaja eikä vastaajalla ollut näytetty olleen tietoa keskeneräisen urakan maksupostien siirtämisestä ulkopuoliselle taholle, vaan pesäluettelosta puuttunut saatava oli esitutkinassa tullut tietoon vastaajan aloitteesta.

Tuomion perusteluissa esiintyvän lausuman mukaan uusi omistaja oli laininlyönyt maksaa osakekannasta sovittua kauppahintaa ja vapauttaa vastaajan hallituksen jäsenyydestä. Tämän osalta on syytä todeta, että osakeyhtiöoikeudellisen vastuuaseman lakkaaminen ei edellytä kaupparekisteriin tehtävää muutosta, johon ilmoitukseen sinänsä on oikeus myös eroavalla hallituksen jäsenellä. Yhtiölle tehty ilmoitus on riittävä ja tiedon saapuminen yhtiön hallitukselle on myös yhtiöoikeudellisesti ratkaiseva.⁵⁶ Tässäkin ongelmia aiheuttaa käytännössä se, ettei yhtiöissä niiden toiminnan loppuvaiheissa välttämättä ole minkäänlaista hallitusta. Osakeyhtiölain 6 luvun 12 §:n 3 momentin (aiemman lain 8 luvun 2 §:n 3 momentin) mukaan yhtiön hallituksen jäsen on velvollinen kutsumaan yhtiökokouksen koolle valitsemaan uutta hallitusta, jos hänellä on erotessaan syytä olettaa, ettei yhtiöllä ole enää muita hallituksen jäseniä. Tämä säännös on käytännössä riittämätön turvaamaan hallituksen täydentämisen.

Muita olosuhteita koskevien tunnusmerkistötekijöiden osalta tahallisuusarviointia ei ole seuraustahallisuuden legaalimääritelmällä rajattu. Lakiva-

⁵⁶ Uudessa osakeyhtiölaissa on luovuttu kirjallisesta muodosta eroilmoituksessa, ks. HE 109/2005 vp, s. 84–85.

liokunta viittasi mietinnössään myös tunnusmerkistöerehdystä koskevan säännöksen huomioon ottamiseen, mutta tämä voinee vain harvoin johtaa eri tulokseen kuin tahallisuusarviointi.⁵⁷ Mainitun ns. olosuhdetahallisuuden alaan kuuluvat velallisen epärehellisyydessä arviointi siitä, oliko menettely velkojen oikeuksia loukkaavaa omaisuuden hävittämistä, oliko luovutukseen hyväksyttävää syytä tai oliko velvoitteiden lisääminen perusteeton. Velallisen petoksessa vastaavasti tällaisia tunnusmerkistötekijöitä ovat tekijän tietoisuus insolvenssimenettelystä, velvollisuudesta ilmoittaa tietty varallisuus, velvoitteen perusteettomuudesta taikka tietyn velan olemassaolosta.

Näin ollen velallisen rikoksissa pääpaino tahallisuusarvioinnissa on selvästi olosuhdetahallisuudessa. Siten aikaisemmassa oikeuskäytännössä luotu tulkintakäytäntö tulisi olla pääosin edelleen sovellettavissa sellaisenaan. Ainoastaan maksukyvyttömyyteen liittyvän tahallisuuden arviointi poikkeaa perusteiltaan aiemmasta.

Velallisen rikoksissa on riittävää ehdollinen tahallisuus lukuun ottamatta velallisen petoksen hyötymistarkoitusta ja varojen siirtämistä ulkomaille velallisen epärehellisyydessä. Tahallisuuden täyttää oikeudellisen arvion perusteena olevien tosiseikkojen mieltäminen. Tekijän ei itse tarvitse tehdä samanlaista oikeudellista arviota.⁵⁸ Tältä osin luovutuksen hyväksyttävyyden ja velvoitteen perusteettomuuden arviointi on melko pitkälle objektiivista.⁵⁹

Oikeuskäytännössä ei ole myöskään velallisen petoksen edellyttämälle korotetulle tahallisuudelle hyötymistarkoituksen osalta annettu kovin korostettua itsenäistä merkitystä tilanteissa, joissa on vahva selonottovelvollisuus, kuten edellä mainittu ratkaisu KKO 1995:64 osoittaa. Jos tahallisuuden alin aste täytäntöönpanomenettelyssä annetun tiedon virheellisyyden osalta täyttyy, on usein väistämätöntä, että tästä menettelystä aiheutuu ilmoitusvelvolliselle taloudellista hyötyä. Hyödyn hankkimisen ei tarvitse olla ainoa tarkoitus menettelylle, kunhan se on osasyyn tekoon, niin ettei tekoa ole tehty yksin jossakin muussa tarkoituksessa.

⁵⁷ Tunnusmerkistöerehdyksestä tarkoituksellisessa tietämättömyydessä ks. KKO 2006:64. Ratkaisussa on muutoin sovellettu olosuhdetahallisuutena todennäköisyydestä tahallisuutta.

⁵⁸ Näin myös Nuutila 2002, s. 1241 ja 1254.

⁵⁹ Pääsääntöisesti näihin tilanteisiin ei sovelleta tunnusmerkistöerehdys, johon lakivaliokunta mietinnössään LaVM 28/2002 vp, s. 10 viittaa. Virheellisessä oikeudellisessa arvioissa on kysymyksessä kielto- tai soveltamisperhehdys, jotka voivat muodostaa vastuuvapausperusteen vain ilmeisen anteeksiannettavana.

6 VELALLISEN RIKOKSET JA LAILLISUUSPERIAATE

Oikeuskäytännössä on korkein oikeus ennakkoratkaisuilla merkittäväällä tavalla täsmentänyt velallisen rikoksia koskevia keskeisiä tulkintaperiaatteita. Ratkaisussa KKO 2002:11 on arvioitu velallisaseman käsitettä velallisen epärehellisyydessä. Kysymys oli siitä, milloin tietty suoritusvelvollisuus on oikeudelliselta luonteeltaan sellainen, että sen nojalla toteutuu tunnusmerkkien edellyttämä tekijäasema velallisena tai tämän edustajana. Laillisuusperiaatteen sisältämien analogia- ja epätäsmällisyyskieltojen vuoksi rangaistavaksi ei voida välttämättä katsoa jokaista sellaista menettelyä, jossa velallinen tai tämän edustaja sinänsä mieltää velkojien oikeuksien loukkauksen varteenotettavaksi tai todennäköiseksi mahdollisuudeksi.⁶⁰ Laillisuusperiaatteen kannalta keskeistä tältä osin on, että tulkinta pysyy säännöksen sanamuodon puitteissa. Toisaalta rangaistussäännösten soveltaminen edellyttää aina myös tulkintaa.⁶¹

Aiemmin on jo oikeuskäytännössä ja -tieteessä katsottu, että velallisen on otettava huomioon varallisuuttaan koskeviin oikeustoimiin ryhtyessään ns. piilevät velat, joiden perusteesta ja riittävästä toteutumisen todennäköisyydestä hän on tietoinen, vaikka maksuvelvollisuus ei olisi vielä realisoitunut.⁶² Nämä tilanteet koskevat erityisesti verovelkoja, joiden peruste saattaa toteutua jopa vuosia ennen verotuspäätöstä ja veron maksuunpanoa. Myös vahingonkorvausvelvollisuus tai vahingonkorvausta koskeva vaatimus voivat olla tulevaa maksukykyä koskevassa arvioinnissa huomioon otettavia, vaikkei maksuvelvollisuutta olisi vielä vahvistettu.

Ratkaisussa 2002:11 oli kysymys siitä, voitiinko omavelkaista takaaajaa pitää velallisen epärehellisyyden tarkoittamana velallisena. Laista tai sen esitöistä ei suoraan ilmene vastausta tähän kysymykseen ja asiassa joudutaan siten joka tapauksessa suorittamaan tulkintaa. Asiassa alemmat oikeusasteet päätyivät vastakkaisiin näkemyksiin. Käräjäoikeus painotti velallisasemaa harkitessaan reaalisten argumenttien merkitystä ja niitä konkreettisia olosuhteita, joiden vallitessa omavelkaiseen takaukseen menneet vastaajat olivat lahjoittaneet omaisuuttaan. Hovioikeus puolestaan katsoi, ettei lain-säädännöstä ollut löydettävissä tukea takaaajan rinnastamiseen päävelalliseen

⁶⁰ Laillisuusperiaatteesta kokonaisvaltainen esitys on HE 44/2002 vp, s. 28–35 lausutussa ja sitä edeltäneessä rikoslakiprojektin ehdotuksessa s. 28 ss.

⁶¹ Kielellistä tulkintaa ei pidä nähdä yksinomaista, muuta tulkintametodit pois sulkevana perusteena; Lahti 2005, s. 104 ja 107.

ja ettei velalliskäsitettä tullut tulkita käräjäoikeuden tavoin laajentavasti. Hovioikeus on siten ilmeisesti pitänyt käräjäoikeuden tulkintaa laillisuusperiaatteen analogiakiellon vastaisena.

Korkein oikeus totesi rikosoikeudellisen vastuun kannalta sinänsä ongelmallisiksi velvoitteet, joissa sitoumus tai muu peruste on ollut olemassa tekoajankohtana, mutta joiden osalta maksuvelvollisuutta ei tuolloin ole vielä syntynyt tai vahvistettu. Korkein oikeus katsoi, että silloinkaan kun kysymyksessä on muu kuin velallista ensisijaisesti velvoittavaan sitoumukseen perustuva velka, ei velallisaseman syntymiselle voida asettaa yleistä vaatimusta maksuvelvollisuuden vahvistamisesta tuomiolla. Siten velalliskäsitteen tulkinta oli välttämätöntä.

Tässä tulkinnassa lähdettiin lain tarkoituksesta ja sen arvioinnissa puolestaan ensisijassa rangaistussäännöksen suojelutarkoituksesta. Säännöksen suojeluobjekteiksi todettiin velkojien taloudelliset edut ja luotonannon perusteet. Velkojatahon suojan tarve ei riippunut velvoitteen perusteesta. Lisäksi korkein oikeus viittasi oikeudellisten käsitteiden yhdenmukaiseen tulkintaan todetessaan, että velallisen käsitettä oli maksukyvyttömyyttä koskevassa lainsäädännössä käytetty yleisesti laajassa merkityksessä. Näin ollen korkein oikeus katsoi, että takaajan ja toissijaisen vekselivelallisen on tullessaan tietoiseksi päävelallisen tai ensisijaisen vekselivelallisen taloudellisista vaikeuksista varauduttava siihen, että hän joutuu sitoumuksen täyttämään.

Ratkaisua voidaan pitää perusteltuna sekä lopputuloksensa että lain tarkoitukseen nojautuvan teleologisen tulkintametodin soveltamisen osalta.⁶³ Vastaava lain sanamuotoa koskeva tulkintaongelma voi esiintyä esimerkiksi tapauksissa, joissa velallisena on luonnollinen henkilö, joka omistaa osakeita osakeyhtiössä, jossa hänellä on myös päätösvaltaa. Jos hän tällöin heikentää yhtiön varallisuusasemaa niin, että osakkeiden arvo merkittävästi laskee, voitaneen menettelyä pitää myös hänen oman varallisuusasemansa huonontamisena.

Käytettäessä lain tarkoitusta arvioitaessa ensisijaisena kriteerinä tunnusmerkistön suojeluobjektia ja -tarkoitusta tulee kuitenkin muistaa, että nämä peruste johtaa alussa todetuin tavoin helposti rangaistusvastuun laajaan tul-

⁶² Piileivistä veloista Koulu – Lahti, Asiantuntijalausunto 22.9.1993, Löfmarck 1986, s. 66 ss., Vento 1997, s. 701 ss., Wikström 1999, s. 26–27.

⁶³ Ks. tästä laajasti myös Tapani 2006, s. 706–708. Perusoikeushakuisessa laintulkinnassa kin tulee ottaa huomioon, etteivät lain tai hyvän tavan vastaiset menettelyt tuota siviilioikeudellisestikaan normaalia omaisuuden perusoikeussuojaa; ks. esim. Lämsineva 2002, s. 191–192, Pöyhönen 2000, s. 102 ss., Villa 2003, s. 166 ss.

kintaan. Suojeluobjektin osalta on syytä arvioida, kuuluuko käsiteltävänä oleva teko tunnusmerkistön ydinalueelle. Mitä kauemmas toisaalta säännöksen sanamuodon normaalista tulkinnasta ja toisaalta sen keskeisimmästä suojelutarkoituksesta edetään, sen heikommaksi argumentiksi muuttuu se, että rangaistusvastuun ulottamisella tällaiseen menettelyyn sinänsä saavutettaisiin kriminaalipoliittisia etuja.

Sanotussa tapauksessa laillisuusperiaatteen asettamien rajojen ei katsottu asettavan estettä reaalisten argumenttien ja rangaistussäännöksen suojelu- ja preventiotarkoituksen edellyttämälle tulkinnalle. Viimeaikaisessa oikeuskäytännössä on laillisuusperiaatteen nojalla kuitenkin myös rajattu velallisen rikoksissa rangaistusvastuun ulkopuolelle menettelyjä, joissa velkojien intressit sinänsä näyttäisivät vaativan suojaa. Ratkaisuissa KKO 1998:164 ja KKO 2000:39 oli molemmissa kysymys epäilystä velallisen petoksesta. Korkein oikeus tulkitsi suppeasti ensin mainitussa tapauksessa velkajärjestelyn käsitettä ja jälkimmäisessä velallisen velvollisuutta oma-aloitteiseen tietojen antoon ulosottoviranomaiselle. Uudemmassa ratkaisussa KKO 2004:112 sovellettiin velkajärjestelyn tulkinnassa taas laajempaa teleologista tulkintaa.

Ratkaisussa 1998:164 velallinen oli velkajärjestelyä koskevassa hakemuksessaan jättänyt ilmoittamatta huomattavan osan veloistaan, mutta peruuttanut hakemuksensa ennen päätöstä menettelyn aloittamisesta. Korkein oikeus tulkitsi tunnusmerkistön edellytystä teon tapahtumisesta velkajärjestelyssä suppeammin kuin alemmat oikeusasteet. Molemmat tulkinnat ovat mahdollisia,⁶⁴ ja asiassa oli ilmeistä, että velallinen oli hakemuksellaan saanut lisäaikaa varallisuuttaan koskeviin järjestelyihin. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että rangaistussäännöksen keskeisenä tarkoituksena on velkojien oikeuksien suojaaminen velkajärjestelyssä sisällöltään puutteellisesta hakemuksesta aiheutuvilta oikeudenmenetyksiltä. Velkajärjestelyn aloittamista pidettiin rangaistavuuden edellytyksenä ja ratkaisussa nojaututtiin suojeluobjektin ydinalueeseen.

Tapauksessa 2004:112 arvioitavana oli velkajärjestelyn käsite siltä osin, oliko velallisen laiminlyönti ilmoittaa maksuohjelman aikana tapahtuneesta tulojen tai varallisuuden lisäyksestä velallisen petoksena rangaistavaa. Täs-

⁶⁴ Yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain 3 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan velkajärjestelyn alkamisella tarkoitetaan sitä ajankohtaa, jolloin tuomioistuin on tehnyt päätöksen velkajärjestelyn aloittamisesta ja saman lain 8 §:n 1 momentin mukaan velkajärjestely tulee vireille velallisen hakemuksesta.

säkin tilanteessa saatetaan ajatella velkajärjestelyn terminologisesti tarkoitettavan vain maksuohjelman vahvistamista edeltävää varsinaista oikeudenkäyntivaihetta. Hovioikeuskäytännössä oli jo useammassa tapauksessa katsottu ratkaisun 1998:164 nojalla, ettei maksuohjelman aikana tapahtunut menettely täyttäisi velallisen petosta.⁶⁵ Toisaalta velkojien suojan tarve on tilanteessa ilmeinen ja velallisen myötävaikutus velkojien etujen turvaamiseksi välttämätön. Korkein oikeus katsoi, että velallisen petos voi täyttyä myös velallisen laiminlyödessä sanotun ilmoitusvelvollisuutensa ja vastaaja oli maksuohjelman yhteydessä saamiensa ohjeiden nojalla ollut tästä velvollisuudestaan tahallisuuden edellyttämin tavoin tietoinen.⁶⁶

Ratkaisussa 2000:39 velallinen oli kiinteistöosuutta koskevan ulosoton yhteydessä jättänyt ulosottoviranomaiselle ilmoittamatta tekemästään metsänhakkuusopimuksesta, josta hänelle tuli sittemmin huomattavia suorituksia. Tiedolla olisi ollut olennaista merkitystä velkojien oikeuksien kannalta ja alemmat oikeusasteet syyksilukivat velallisen petoksen. Kun tapauksessa ei kuitenkaan ollut tehty ulosottoselvitystä, korkein oikeus katsoi, ettei velallisella ollut nimenomaista säännöksiin perustuvaa velvollisuutta oma-aloitteiseen tietojen antamiseen ulosottomenettelyssä. Jutussa ei ollut väitetty, että velalliselta olisi ulosmittaustilanteessa muutoinkaan pyydetty tietoja omaisuudestaan, vaikkakin hänen omaisuuteensa oli jo aiemmin kohdistettu ulosottoviranomaisten toimenpiteitä. Asiassa ei siten katsottu erityisen informointivelvollisuuden olemassaoloa riittävän selväksi.⁶⁷

7 KEINOTEKOISET JÄRJESTELYT

Kirjanpitorikoksen tekijäasemaa koskevassa ratkaisussaan 2001:86 korkein oikeus on todennut, että rikosvastuun kohdentamisessa yleensäkin pyritään siihen, ettei vastuuta voi kiertää keinotekoisilla ja muodollisilla järjestelyillä. Velallisen rikoksissa usein esiintyvä tekotapa on pyrkimys saattaa omaisuus velkojien saavuttamattomiin siirtämällä se näennäisesti muun tahon

⁶⁵ Korkeimman oikeuden ratkaisussa kysymyksessä olleen tuomion lisäksi mm. Rovaniemen hovioikeus 14.1.2004 nro 38.

⁶⁶ Ks. ratkaisun perusteluista ja siihen liittyvästä problematiikasta tarkemmin ja osin kriittisesti Tapani 2005, s. 19–25 ja Tapani 2006, s. 724–729.

⁶⁷ Ks. Tapani 2002, s. 944–946.

nimiin. Tavanomaisten lähipiirille tapahtuneiden luovutusten lisäksi ovat merkittävästi lisääntyneet omaisuuden siirrot erilaisille ns. veroparatiisiyhtiöille.⁶⁸ Näiden tosiasiallisten omistussuhteiden selvittäminen on vaikeampaa kuin kotimaisten oikeushenkilöiden kohdalla.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2003:13 on otettu kantaa tällaiseen tilanteeseen. Siinä velallinen oli jättänyt ilmoittamatta ulosottoviranomaiselle gibraltarilaisen yhtiön osakkeet ja tuon yhtiön sekä sen omistaman kotimaisen yhtiön nimissä olleen omaisuuden. Velallinen oli esittänyt myyneensä sanotut osakkeet kahdelle muulle, samassa gibraltarilaisessa osoitteessa toimivalle yhtiölle. Näissä olosuhteissa ja kun velallinen oli jatkanut yhtiön nimissä olleen omaisuuden hallinnointia, yhtiön omistuksen ei katsottu todellisuudessa siirtyneen. Velallisella oli velvollisuus ilmoittaa varallisuus, josta hän ei ollut tosiasiallisesti tarkoittanut luopua. Hänen syykseen luettiin tärkeä velallisen epärehellisyys.

Velallisen rikosten tunnusmerkistöjen tulkinnan ja systematiikan kannalta ratkaisu on selkeä. Oikeuskäytännön ohjaamisen kannalta ennakkopäätösarvoa on ehkä eniten siinä suoritettulla näyttöharkinnalla. Veroparatiisiyhtiöiden käyttöön on harvoin mitään hyväksyttävää liiketaloudellista syytä. Jos velallinen käyttää varallisuuteen omistajan kaltaista hallintaa, tulee omistusoikeuden siirrosta olla jotakin luotettavaa selvitystä, jotta se olisi uskottava. Tässä jutussa päädyttiin katsomaan asiakirjoilla esitetty luovutus näennäisoikeustoimeksi.⁶⁹ Toinen mahdollisuus tällaisissa tapauksissa on samastaa suoraan velallisen ja veroparatiisiyhtiön varallisuuspiirit.⁷⁰ Kun rikosoikeudellinen samastus on meillä toistaiseksi melko selkiintymätön konstruktio, saattaa näennäisoikeustoimeen perustuva arviointi olla soveltamiskäytännön ennakoitavuuden osalta ensisijainen vaihtoehto.

Mikäli varallisuutta siirretään tällaiseen yhtiöön taloudellisen kriisitilan aikana tai sen uhatessa, voi velallisen epärehellisyyden tunnusmerkistö täytyä. Usein omaisuuden hankinnasta ei kuitenkaan ole yksilöityä selvitystä, joten arvioitavaksi tulee lähinnä varallisuuden ilmoitusvelvollisuus insolvenssinettelyssä. Tältä osin korkeimman oikeuden ratkaisussa on teon katsottu alkaneen heti ulosottomenettelyn alettua ja että velallisen olisi tullut tuos-

⁶⁸ Veroparatiisi- tai off shore -yhteisöistä esim. Huhtamäki 2000, s. 58 ss.

⁶⁹ Tulkintaa voidaan pitää perusteltuna. Ks. edellä tunnusmerkistövalinnan kohdalla esitetty kritiikki tuomioistuinkäytännön todellista varallisuusaseman huonontamista painottavasta tulkinnasta.

⁷⁰ Samastuksesta tarkemmin Koponen 2001, alav. 54 mainittu kirjallisuus.

sa menettelyssä ja ulosottoselvityksessä ilmoittaa osakkeet omaisuutenaan ja kysyttäessä selvittää myös yhtiön varoja ja velkoja.

Näin ollen ratkaisussa KKO 2003:13 ilmoitusvelvollisuutta on arvioitu laajemmin kuin edellä mainitussa ratkaisussa KKO 2000:39. Voidaan kuitenkin pitää perusteltuna, että esimerkiksi kotimaisten oikeushenkilöiden kohdalla asetetaan ulosottoviranomaiselle pitemmälle menevä velvollisuus selvittää oikeushenkilön varallisuus, jos velallinen on ilmoittanut omistuksensa tässä yhtiössä.⁷¹ Keinotekoisissa järjestelyissä sen sijaan pyritään koko omistuksen luonne hämärtämään eikä ulosottoviranomainen voi pelkästään annettujen tietojen nojalla arvioida tilannetta.

Velallisen rikoksissa merkityksellinen on myös keinotekoiisiin järjestelyihin liittyvä, mutta itsenäisen merkityksen omaava kokonaisjärjestelyn käsite.⁷² Varallisuus oikeudellisessa tarkastelussa on yleisemminkin katsottu, ettei monimutkaisista taloudellisista järjestelyistä saada oikeaa kuvaa tarkastelemalla niitä osina, vaan kokonaisuutena. Mitä suunnitelmallisemmasta menettelystä on kysymys, sitä tärkeämpää on luoda kuva kokonaisuudesta, jotta menettelyn tarkoitus ja sen liiketaloudellinen hyväksyttävyys voidaan arvioida. Toisaalta on syytä korostaa, ettei kokonaisjärjestelyn käsite vähennä velvollisuutta yksilöidä teonkuvauksen ja syyksilukemisen tasolla laillisuusperiaatteen vaatimusten mukaisesti sitä menettelyä, joka viime kädessä toteuttaa tunnusmerkistön.

8 YKSIKÖINTI- JA KONKURRENSSIKYSYMYKSIÄ

Velallisen rikosten arvioinnissa yhdeksi tai useammaksi rikokseksi on ratkaisussa KKO 2000:108 otettu kantaa velallisen epärehellisyyden yksiköintiin. Jutussa syyte koski kommandiittiyhtiön vaihto-omaisuuden hävittämistä, alkuperäisen syyteen mukaan ohimyyntin avulla. Jutun käsittelyn aikana saatu selvitys osoitti, että vaihto-omaisuutta oli kohdannut savuvahinko ja kysymys oli ainakin pääosin tästä saadun vakuutuskorvauksen käyttämisestä muihin tarkoituksiin kuin yhtiön tai sen velkojien hyväksi. Syyte tar-

⁷¹ Näin esim. ratkaisussa Kouvolan hovioikeus 12.10.2004 nro 1195. Ratkaisu Turun hovioikeus 19.1.2005 nro 163 koski puolestaan täydestä arvostaan pantattuja osakkeita.

⁷² Kokonaisjärjestelystä mm. Havansi 2002, s. 393–394, Lahti 1991, s. 1187, Nuutila 2002, s. 1003, Pöyhönen 1997, s. 547–550.

kistettiin koskemaan ensisijassa näitä vakuutuskorvauksia ja korvaukset olivat yksilöitävissä yhtiölle suoritettujen maksujen perusteella. Sen sijaan varojen nostosta yhtiöstä ei ollut tarkempaa selvitystä.

Hovioikeus katsoi yksiköinnin osalta, että jokainen osateko eli erillisen maksuerän hukkaaminen vanheni erikseen. Tämän ohella hovioikeus antoi syytteen tarkistamiselle itsenäisen merkityksen syyteoikeuden vanhentumisen katkaisemisessa ja katsoi, että vanhentumisaika tuli laskea tarkistushetkestä eikä alkuperäisen haasteen tiedoksiannosta. Korkein oikeus totesi, ettei lainsäädäntöön sisälly säännöksiä siitä, onko peräkkäisten samanlaisten tekojen katsottava muodostavan yhden vai useampia rikoksia. Ratkaisu oli jätetty oikeuskäytännön varaan, jossa oli puolestaan kiinnitetty huomiota tekojen ajalliseen ja toiminnalliseen yhteyteen ja siihen, oliko niitä luonnollista pitää yhtenä vai useampana tekona. Oikeuskirjallisuudessa oli lisäksi annettu merkitystä sille, kattoiko tekijän motiivi taikka tahallisuus koko tekosarjan.

Tässä tapauksessa katsottiin tekojen muodostaneen ajallisesti katkeamattoman kokonaisuuden ja niiden tarkoituksena olleen saattaa yhtiön saamat korvaukset velkojien ulottumattomiin. Tämän vuoksi korkein oikeus katsoi menettelyn yhdeksi kokonaisuudeksi, jossa vanhentumisaika alkoi viimeisestä osateosta. Vanhentumisen oli katkaissut haasteen tiedoksianto.⁷³ Ratkaisu on sen vallitsevan tulkinnan mukainen, että saman maksukyvyttömyys-tilan aikana tapahtuneet ajallisesti erillisetkin luovutukset katsotaan yhdeksi velallisen epärehellisyysdeksi. Jutussa tällä tulkinnalla oli ratkaiseva merkitys syyteoikeuden vanhentumisen kannalta. Syyteoikeus olisi yksittäisistä luovutuksista ollut pääosin jo vanhentunut. Katsottaessa luovutukset yhdeksi rikokseksi syyteoikeuden vanhentuminen laskettiin viimeisestä osateosta ja syyteoikeus oli siten vanhentumaton kaikkien luovutusten osalta.

Korkein oikeus on kuitenkin myöhemmin ratkaisussa 2004:41 päätenyt vastakkaiseen näkemykseen syytteen tarkistamisen merkityksestä syyteoikeuden vanhentumisen katkaisemisessa. Tuossa jutussa hovioikeudessa oli tehty velallisen epärehellisyttä koskevaan syytteeseen tarkistus. Kysymyksessä oli saman kriisitilan aikana tapahtunut, mutta teonkuvaukseltaan selvästi erilainen varallisuusaseman heikentäminen. Korkein oikeus arvioi syyteoikeuden vanhentumista eri tavalla kuin oikeutta syytteen tarkistamiseen

⁷³ Syytteen tarkistamiselle ei siten annettu ratkaisussa itsenäistä merkitystä syyteoikeuden vanhentumisaajan laskemisessa, joskaan ratkaisussa ei ole nimenomaisesti perusteltu tätä hovioikeuden tuomiosta poikennutta tulkintaa. Ks. tästä kysymyksestä tarkemmin esim. Koponen 2003, s. 387–391.

ja rikoksen yksiköintiä. Syyteoikeus katsottiin vanhentuneeksi tehdyn tarkistuksen osalta, vaikka syyttäjällä oli sinänsä ollut oikeus tarkistukseen ja rikos olisi ilmeisesti yksiköity yhdeksi rikokseksi.⁷⁴

Erillisten luovutustointen yksiköiminen yhdeksi rikokseksi voi olla ratkaisevaa myös törkeän tekemuodon toteutumista arvioitaessa. Menettely voi kokonaisuudessaan kohdistua kvalifointiperusteen täyttävään määrään varoja, vaikka yksittäiset luovutukset eivät riittäisi toteuttamaan törkeää velallisen epärehellisyyttä. Ankaramman rangaistusasteikon soveltaminen voi puolestaan samalla vaikuttaa olennaisesti syyteoikeuden vanhentumiseen.

Velallisen petoksen osalta rikoksen yksiköinti samoin kuin tunnusmerkistövalinta on sidoksissa täytäntöönpanomenettelyyn. Saman insolvenssimenettelyn yhteydessä tapahtuvat eri omaisuuserien salaamiset tai väärän tiedon antamiset katsotaan pääsääntöisesti yhdeksi rikokseksi. Vastaavasti samankin varallisuuden salaaminen useammissa peräkkäisissä, mutta erillisissä täytäntöönpanomenettelyissä (käytännössä yleisimmin ulosottoselvityksissä) yksiköidään yleensä menettelykohtaisesti eri rikoksiksi.⁷⁵ Näin myös tapauksessa KKO 2003:97, jossa asianomistaja hovioikeudessa vetosi velallisen petosta koskevan syytteen tueksi myös muihin salattuihin varallisuuseriin kuin alioikeudessa syytteen kohteena olleeseen omaisuuserään. Kun kysymyksessä oli sama ulosottomenettely, menettely muodosti vain yhden omaisuuden salaamisen ja siten se oli rikosten yksiköinnissä yksi teko. Asia palautettiin alioikeudessa uudelleen käsiteltäväksi siinä laajemmassa muodossaan, millaiseksi asianomistaja oli syytteen tarkistanut.

Edellä mainittu täytäntöönpanomenettelykohtainen yksiköinti velallisen petoksessa tarkoittaa, että syyteoikeus vanhenee eri menettelyjen osalta erikseen. Toisaalta esimerkiksi tehokas katuminen ei vaikuta aikaisempiin jo toteutuneisiin, erillisiksi katsottaviin tekoihin. Oikeusvoiman kannalta tämä tulkinta tarkoittaa sitä, että kaikki tietyssä täytäntöönpanomenettelyssä salattu varallisuus tulisi olla oikeudenkäynnin kohteena samalla kertaa. Vaikka jonkin salatun omaisuuserän olemassaolo ja kuuluminen konkurssipesään tulisi ilmi vasta myöhemmin, lainvoimaisen tuomion oikeusvoima estää uuden syytteen nostamisen tällaisesta uudesta omaisuuserästä.

⁷⁴ Kysymys on merkitykseltään olennainen velallisen rikosten kaltaisissa talousrikoksissa, joissa tutkinta- ja käsittelyajat ovat pitkiä ja asioiden monimutkaisuuden vuoksi tarvetta syytteen tarkistamiseen esiintyy usein. Ratkaisun perusteluiden ongelmista tarkemmin ks. Koponen 2004a, s. 293–295 ja Viljanen 2004, s. 274–275.

⁷⁵ Nuutila 2001, s. 159–160.

Menettelykohtaisesta yksiköinnistä poikkeuksen voivat tehdä erityisesti ne tilanteet, joissa rikoksen täytäntöönpanotoimi ei liity kiinteästi tiettyyn insolvenssimenettelyn vaiheeseen, kuten pesäluettelon oikeaksi vannomiseen tai tietojen antamiseen ulosottoselvityksessä. Konkurssimenettelyssä voidaan antaa esimerkiksi pesähoitajalle velkojien kannalta merkityksellisiä harhaanjohtavia tietoja tai yrityssaneeraus- taikka velkajärjestelymenettelyssä laiminlyödä ilmoittaa olennaisista varallisuuden lisäyksistä. Tällaiset toimet saattavat olla ajallisesti ja motivaatiotaustaltaan siinä määrin irrallisia, etteivät ne välttämättä muodosta yksiköinnissä yhtä rikosta samasta täytäntöönpanomenettelystä huolimatta.

Velallisen petoksen yksiköintiin ja konkurrenssiin liittyy läheisesti kysymys siitä, onko velallisella velvollisuus ilmoittaa varoinaan myös mahdollisesti rikokseksi katsottavalla menettelyllä saadut varat. Tulkintaongelmia voi aiheuttaa se, onko väärin tietojen antaminen täytäntöönpanomenettelyssä rangaistavaa silloinkin, kun velallinen saattaisi oikeat tiedot antaessaan edesauttaa oman aikaisemman rikoksensa ilmitulemista. Kansainvälisesti hyväksytty perus- ja ihmisoikeus on, ettei ketään voida pakottaa tunnustamaan syyllisyyttään tai muutoin myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen.⁷⁶

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei sanottu periaate intressikonfliktitilanteessa pääsääntöisesti estä varallisuuden salaamisen syyksilukemista velallisen petoksena. Insolvenssimenettelyssä velallinen tai tämän edustaja ei ole rikoksesta epäiltynä, vaan kyseinen siviilioikeudellinen menettely turvaa velkojien yksityisoikeudellisia intressejä. Ari-Matti Nuutila on todennut, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteet suojaavat rikoksesta syytettyä tai epäiltyä, ei sen sijaan jo tuomittua eikä henkilöä, jota ei vielä edes epäillä. Edelleen Nuutila on katsonut, ettei ihmisoikeussopimuksen 6 artikla lähtökohtaisesti koske siviilioikeudellista menettelyä, jossa on asetettu ilmoitusvelvollisuus velkojille taikka verottajalle.⁷⁷

Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on täsmennetty tämän ns. itsekriminointisuojaan merkitystä velallisen rikoksissa ratkaisussa 2002:122. Sanotussa jutussa olivat samalla kertaa tutkittavina syytteet vastaaja A:n osalta

⁷⁶ KP-sopimuksen 14 artiklan 3 kappaleen g-kohta, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdan yleissäännös oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä ja 6 artiklan 2 kohdan säännös syyttömyysolettamasta. Ks. tarkemmin Ervo 2005, s. 237 ss., Koponen 2006, s. 127 ss., Virolainen – Pölönen 2004, s. 299 ss.

⁷⁷ Nuutila 2001, s. 162–163 ja s. 166–167.

avunannosta törkeään velallisen epärehellisyyteen ja törkeästä velallisen petoksesta. A oli edistänyt törkeän velallisen epärehellisyyden täyttävää B:n suorittamaa rahavarojen siirtoa velallisyhtiön varallisuuspiiristä ja vastaanottanut itse osan sanotuista varoista. A:n henkilökohtaisen konkurssin aikana osa näistä varoista eli 54 000 mk oli edelleen A:n hallussa hänen vannotessaan oikeaksi pesäluettelon, josta varat puuttuivat. Käräjäoikeus luki A:n syyksi sekä avunannon törkeään velallisen epärehellisyyteen että törkeän velallisen petoksen.

Hovioikeus totesi Suomen oikeusjärjestykseen sisältyvän yleisen periaatteen, jonka mukaan kukaan ei ole velvollinen myötävaikuttamaan oman rikosoikeudellisen vastuunsa toteutumiseen. A ei olisi hovioikeuden mukaan voinut ilmaista kysymyksessä olleita varoja pesäluettelossaan ilman ilmeistä vaaraa joutua vastuuseen rikoksesta. Tämän vuoksi hovioikeus hylkäsi syytteen törkeästä velallisen petoksesta.

Korkein oikeus viittasi tuomionsa perusteluissa konkurssisäännön 3 §:n ja 15 §:n 1 momentin säännöksiin velallisen ilmoitusvelvollisuudesta pesäluettelossa ja totesi, että tietojenantovelvollisuus koskee yksinomaan konkurssia täytäntöönpanomenettelynä ja on tarpeen velkojien etujen turvaamiseksi. Tietojen antaminen ei perustelujen mukaan sellaisenaan liity mihinkään rikosasiaan tai selvityksen hankkimiseen mahdollisesta rikoksesta eikä velallinen tietoja antaessaan ole rikoksesta epäillyn asemassa. Näin ollen velallisella ei ollut oikeutta salata konkurssimenettelyssään pesään kuuluvaa omaisuutta sillä perusteella, että hän arvioi omaisuuden ilmoittamalla ilmiantavansa itsensä omaisuuden alkuperään liittyvästä tai muusta rikoksesta.

Ratkaisussa KKO 2002:122 kysymyksessä olleessa tapauksessa epäilystä velallisen rikoksesta yhtiön konkurssissa oli tehty tutkintapyyntö hieman ennen vastaaja A:n henkilökohtaista konkurssia. Sanottua ajallisesti ensimmäistä epäiltyä rikosta koskevaa esitutkintaa ei kuitenkaan ollut vielä käynnistetty A:n vannotessa henkilökohtaisessa konkurssissaan pesäluettelon oikeaksi. Ratkaisussa esillä ollutta ongelmallisempi tilanne voi olla silloin, jos ensimmäinen varojen siirto on jo esitutkinnan kohteena siinä vaiheessa, kun siihen osallisen tulee antaa pesäluettelossa tietoja varoistaan.⁷⁸

⁷⁸ Huomattavaa kuitenkin on, etteivät ratkaisun KKO 2002:122 perustelut osoita, että korkein oikeus olisi antanut tälle erolle merkitystä. Vrt. toisaalta myös Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisu NJA 2001 s. 563 samantapaisesta tilanteesta, jossa päädyttiin antamaan vastaajalle itsekriminointisuoja.

Kansallisessa lainsäädännössämme oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen ilmenee OK 17 luvun 24 §:n 1 momentin ja RL 15 luvun 13 §:n 2 kohdan säännöksissä. Näistä säännöksistä saatavalla analogialla voi periaatetasolla olla tiettyä merkitystä sanotun oikeuden soveltamisalaa arvioitaessa. RL 15:13.2:n esitöissä lausutaan nimenomaisesti, että ehdotettu säännös on tarpeen sen ilmaisemiseksi, että mainittu periaate sisältyy Suomen oikeusjärjestykseen muissakin tilanteissa kuin kuultavassa henkilöä todistajana oikeudessa.⁷⁹

LÄHTEET

- Asp, Petter: Uppsåtets nedre gräns – en efterlängtat sequel. *Jurisdisk Tidsskrift* 2004/2005, s. 385 ss.
- Aurejärvi, Erkki: Valeoikeustoimen tunnusmerkistöstä. *Lakimies (LM)* 1980, s. 205 ss.
- Ervo, Laura: *Oikeudenmukainen oikeudenkäynti*. Helsinki 2005.
- Frände, Dan: Faredeliktens allmänna läror. *Oikeustiede–Jurisprudentia* XXVII:1994, s. 5 ss.
- Frände, Dan: *Yleinen rikosoikeus*. Helsinki 2005.
- Havansi, Erkki: Sivullisen (väitetty) oikeus ulosmittaustoimituksen ongelmana. Teoksessa Risto Koulou et al.: *Oikeuden perusteokset. Insolvessioikeus*. Helsinki 2002, s. 389 ss.
- HE 66/1988 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.
- HE 268/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle kätkemisrikosta, luottamusaseman väärinkäyttöä ja velallisen epärehellisyttä koskevien rikoslain säännösten muuttamisesta.
- HE 6/1997 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.
- HE 44/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 53/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.
- HE 109/2005 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi.
- Heinonen, Olavi: *Velallisen konkurssirikoksista*. Helsinki 1966.
- Heinonen, Olavi: Velkojia loukkaava omaisuuden ottaminen osakeyhtiöstä. *Defensor Legis (DL)* 1985, s. 275 ss.
- Huhtamäki, Ari: *Rahan jäljittäminen*. Helsinki 2000.

⁷⁹ HE 6/1997 vp, s. 49. Säännöksen soveltamisala on kylläkin sangen tulkinnanvarainen, mistä ks. Viljanen 1993, s. 1018 ss. ja Viljanen 2001, s. 1012–1021.

- Huovila, Mika: Oikeuslähdeoppi ja oikeudellinen argumentaatio rikostuomion perusteluis-
sa. Teoksessa *Rikostuomion perusteleminen*, toim. Mika Huovila – Raimo Lahti – Timo
Ojala. Helsinki 2005, s. 13 ss.
- Immonen, Raimo: *Yritysmuodot ja liiketoiminta*. Helsinki 2000.
- Koponen, Pekka: KKO 1998:82 – velallisen varallisuusaseman huonontaminen velallisen
epärehellisyydessä. *LM* 1999, s. 1272 ss.
- Koponen, Pekka: Todellinen ja näennäinen varallisuuden luovutus velallisen rikoksissa. *DL*
2001, s. 228 ss.
- Koponen, Pekka: Tahallisuudesta talousrikoksissa. *Oikeustiede–Jurisprudentia XXXV*:2002,
s. 239 ss.
- Koponen, Pekka: Uudempaa tulkintakäytäntöä syytesidonnaisuudesta ja rikostuomion oi-
keusvoimasta II. *LM* 2003, s. 375 ss.
- Koponen, Pekka: *Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa*. Helsinki
2004.
- Koponen, Pekka: Oikeustapauskommentaari KKO 2004:41. Teoksessa *KKO:n ratkaisut
kommentein 2004:I*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2004, s. 292 ss. (Koponen 2004a)
- Koponen, Pekka: Oikeustapauskommentaari KKO 2004:88. Teoksessa *KKO:n ratkaisut
kommentein 2004:II*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2005, s. 150 ss.
- Koponen, Pekka: Itsekriminointisuoja. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII,
Raimo Lahtelle 12.1.2006 omistettu*. Helsinki 2006, s. 127 ss.
- Koponen, Pekka: Oikeustapauskommentaari KKO 2005:119. Teoksessa *KKO:n ratkaisut
kommentein 2005:II*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2006, s. 299 ss. (Koponen 2006a)
- Koulu, Risto: *Saneerausohjelman vahvistaminen. Velkojen autonomian toteutuminen yri-
tyssaneerausmenettelyssä*. Helsinki 1995.
- Koulu, Risto – Lahti, Raimo: Asiantuntijalausunto 22.9.1993.
- Kähkönen, Ilpo: *Velallisen epärehellisyyden mallittaminen: Ongelmina esitutkintaan vali-
kointi ja tunnusmerkistön taloudelliset käsitteet*. Helsinki 1998.
- Lahti, Raimo: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talous-
rikossäännökset, II. *LM* 1991, s. 873 ss.
- Lahti, Raimo: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talous-
rikossäännökset, III. *LM* 1991, s. 1168 ss. (Lahti 1991a)
- Lahti, Raimo: Muuttuva rikollisuus – uudistuva rikosoikeus. Teoksessa *Kohti 2000-luvun
rikosoikeutta*, toim. Ari Hirvonen. Helsinki 1994, s. 5 ss.
- Lahti, Raimo: Rikosoikeudellisesta oikeuslähde- ja lainsoveltamisopista. Teoksessa *Rikos-
tuomion perusteleminen*, toim. Mika Huovila – Raimo Lahti – Timo Ojala. Helsinki 2005,
s. 100 ss.
- Laitinen, Erkki K.: Yrityksen maksukyvyttömyyden arvioiminen taloustieteen näkökulmas-
ta. *LM* 1996, s. 1169 ss.
- LaVM 28/2002 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 44/2002 vp) ri-
kosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- Länsineva, Pekka: *Perusoikeydet ja varallisuusshuheet*. Helsinki 2002.
- Löfmark, Madeleine: *Brotten mot borgenärer*. Norstedts Förlag AB, Stockholm 1986.
- Matikkala, Jussi: Att tro att p. Om avsiktighetsuppsåt. I verket *Festskrift till Nils Jareborg*.
Uppsala 2002, s. 465 ss.
- Matikkala, Jussi: *Tahallisuudesta rikosoikeudessa*. Helsinki 2005.

- Niemi-Kiesiläinen, Johanna: *Luonnollisen henkilön velkavastuu insolvenssioikeudessa*. Vammala 1995.
- Nuotio, Kimmo: Taloudellisen rikollisuuden arviointi rikosoikeuden yleisten oppien kanalta. *LM* 1995, s. 950 ss.
- Nuotio, Kimmo: *Teko, vaara, seuraus*. Vammala 1998.
- Nuotio, Kimmo: Perusoikeuksien merkityksestä rikosoikeudessa. Teoksessa *Perusoikeuspuheenvuoroja*, toim. Pekka Lämsineva – Veli-Pekka Viljanen. Turku 1998, s. 137 ss. (Nuotio 1998a)
- Nuutila, Ari-Matti: *Rikosoikeudellinen huolimattomuus*. Helsinki 1996.
- Nuutila, Ari-Matti: Oikeustapauskommentaarit KKO 1998:56. Teoksessa *KKO:n ratkaisut kommenttein 1998:I*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 1998, s. 360 ss.
- Nuutila, Ari-Matti: Saako rikoksella saadut varat salata ulosotossa ja verotuksessa? Teoksessa *Juhlajulkaisu Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 40 vuotta*. Turku 2001, s. 157 ss.
- Nuutila, Ari-Matti: RL 29: Rikokset julkista taloutta vastaan. Teoksessa Olavi Heinonen et al.: *Oikeuden perusteokset. Rikosoikeus*. Helsinki 2002, s. 991 ss.
- Oikeusministeriön työryhmän mietintö 29.9.2000: Ehdotus rikoslain talousrikossäännösten tarkistamiseksi.*
- Oikeusministeriön työryhmämietintö 2003:4: Osakeyhtiölakityöryhmän mietintö.*
- Pöyhönen, Juha: Kohti uutta varallisuusoikeutta. *LM* 1997, s. 527 ss.
- Pöyhönen, Juha: *Uusi varallisuusoikeus*. Helsinki 2000.
- Rikoslakiprojektin ehdotus. Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevat säännökset. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 5/2000.
- Salminen, Markku: *Velallisen rikos*. Helsinki 1998.
- SOU 1996:185: Sveriges Offentliga Utredningar. Straffansvarets gränser, del I, överväganden och förslag. Betänkande av straffansvarsutredningen. Malmö 1996.
- Tapani, Jussi: Velallisen epärehellisyys ja ketjuttamistapaukset – erityisesti tunnusmerkistön suhde tahallisuuteen. Teoksessa *Kirjoituksia talousrikollisuudesta II*, toim. Anne Alvesalo – Raimo Lahti. Helsinki 1999, s. 49 ss.
- Tapani, Jussi: Oikeustapauskommentaarit KKO 1998:82. *LM* 1999, s. 585 ss. (Tapani 1999)
- Tapani, Jussi: Mitä rikoslaki kieltää maksukyvyttömyyden uhatessa? *DL* 2000, s. 691 ss.
- Tapani, Jussi: Oikeustapauskommentaarit KKO 2000:74. *LM* 2000, s. 997 ss. (Tapani 2000a)
- Tapani, Jussi: Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate taloudellisten vaihdantasuhteiden puristuksessa. *DL* 2002, s. 939 ss.
- Tapani, Jussi: Verorikkomussäännöksen (RL 29 luvun 4 §) teleologinen tulkinta. *DL* 2004, s. 928 ss.
- Tapani, Jussi: Omaisuuden salaaminen yksityishenkilön velkajärjestelyssä – rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen laittamalla. *DL* 2005, s. 16–26.
- Tapani, Jussi: Jaksot 7.12. Velallisen epärehellisyys ja 7.13. Velallisen petos, teoksessa Dan Frände et al.: *Keskeiset rikokset*. Helsinki 2006, s. 676 ss.
- Toivola, Jarmo: Oikeustapauskommentaarit KKO 2005:68. Teoksessa *KKO:n ratkaisut kommenttein 2005:I*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2005, s. 506 ss.
- Tolonen, Kari: Oikeustapauskommentaarit KKO 2000:74. Teoksessa *KKO:n ratkaisut kommenttein 2000:I*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2000, s. 494 ss.
- Träskman, Per-Ole – Utriainen, Terttu: Virallisten vastaväittäjien lausunto. *DL* 1994, s. 741 ss.

- Tuokko, Yrjö: Maksukyvyttömyydestä ja pysyvästä maksukyvyttömyydestä. *DL* 1995, s. 286 ss.
- Ulväng, Magnus 2005: Likgiltighetsuppsåt. *Svensk Juristtidning* 2005, s. 1 ss.
- Vento, Harri: *Maksukyvyttömyys ja konkurssi rangaistavuuden edellytyksenä*. Helsinki 1994.
- Vento, Harri: Piilevän velan merkitys velallisen rikoksissa. *DL* 1997, s. 701 ss.
- Vento, Harri: Oikeustapauskommentaari KKO 1998:10. *DL* 1998, s. 728 ss.
- Vento, Harri: Oikeustapauskommentaari KKO 1998:82. *DL* 1998, s. 1107 ss. (Vento 1998a)
- Vento, Harri: Oikeustapauskommentaari KKO 1998:56. *DL* 1999, s. 190 ss.
- Vento, Harri: Omistaja-johdajan rahanostot kriisiyhtiöstä velallisen epärehellisyiden tunnusmerkistön valossa. *DL* 1999, s. 260 ss. (Vento 1999a)
- Viljanen, Pekka 1993: Salaamisen ja valehtelemisen oikeudesta. Rikoslakiprojektin ehdotuksen herättämiä ajatuksia. *LM* 1993, s. 1008 ss.
- Viljanen, Pekka: Asiantuntijalausunto 31.3.1994.
- Viljanen, Pekka: Oikeustapauskommentaari KKO 1995:163. *DL* 1996, s. 115 ss.
- Viljanen, Pekka: Näkökohtia velallisen epärehellisyydestä. *LM* 1998, s. 1362 ss.
- Viljanen, Pekka: Asianosaisen totuusvelvollisuudesta rikosasioissa. *DL* 2001, s. 1004 ss.
- Viljanen, Pekka: Syyteoikeuden vanhentumisesta syytettä tarkistettaessa. Teoksessa *Prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä*, juhlaulkaisu Antti Jokela 26.1.2005. Turku 2004, s. 265 ss.
- Villa, Seppo: *Velkojan asema osakeyhtiössä*. Helsinki 2003.
- Virolainen, Jyrki – Pölonen, Pasi: *Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II*. Helsinki 2004.
- Wikström, Kauko: *Yleiset opit verotuksessa ja vero-oikeudessa*. Turku 1999.